

היתר מכירה

למעלה ממאה שנים, החל עם ישראל לשוב לארצו במספרים משמעותיים. החזרה לארץ לוותה בניסיונות להקים ולפתח חקלאות עברית, ולהפריח את השממה.

ההתמודדות עם מצוות השמיטה הייתה אחד האתגרים הקשים ביותר. במצב הקשה של החקלאות והחקלאים היכולת לשרוד תוך שביטה מהעבודות החקלאיות חייבה מסירות נפש כפשוטו. אי אפשר היה לדרוש זאת כהדרכה כללית. אחד הפתרונות שהוצעו על ידי הפוסקים היה האפשרות למכור את הקרקעות לגוי למשך שנת השמיטה, מה שכונה בציבור 'היתר מכירה'. פתרון זה מאפשר התרה של חלק ניכר מהעבודות בקרקע, ובכך תאפשר את המשך קיומו של המפעל החקלאי וישוב הארץ. המחיר הוא קשה, הקרקעות נמכרות לנכרי (אומנם לזמן) והיבול איננו קדוש בקדושת שביעית. יש כאן בעיה ערכית של הפקעת מצווה מול קיומה של מצווה אחרת.

בשיעורים הקודמים עסקנו רבות בנושאים המהווים בסיס להיתר המכירה:

בשיעור 1 עסקנו בשאלה אם שמיטה נוהגת בזמן הזה מן התורה או מדרבנן;

בשיעור 14 עסקנו בשאלה האם בעל השדה מחוייב לוודא ששדהו תשבות ושלא תעשה בה מלאכה על ידי אחרים;

בשיעור 16 עסקנו בשאלה האם מלאכות הותרו במקום הפסד כשביעית נוהגת רק מדרבנן; בשיעור האחרון עסקנו בשאלה אם קניין גוי מפקיע את קדושת ארץ ישראל, אם אין קדושה בפירות הגוי, וכן האם מותר ליהודי לעבוד בקרקע של גוי.

לנושאים אלו יש השלכה על תוקפו של 'היתר מכירה'. בשיעור זה נשלים את הדיון בנושאים נוספים שההיתר כרוך בהן.

יחידה א: האם מותר להפקיע את מצוות השמיטה?

1. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד ב - כא עמוד א
משנה: אין משכירין להם {לגוים} בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות...
גמרא: מאי אין צריך לומר שדות? אילימא משום דאית בה תרתין, חדא חניית קרקע, וחדא דקא מפקע לה ממעשר, אי הכי, בתים נמי איכא תרתין...

❖ עיון נוסף: ממה נובע האיסור להפקיע ממעשר? עיינו שם ברשב"א כא עמוד א ד"ה 'חדא'.

2. תוספות מסכת עבודה זרה דף כא עמוד א ד"ה הא אמר
ויש מפרשים דאתיא אפילו למאן דאמר: 'אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר' בסוף השולח (גיטין מז, א), דמכל מקום חשובה הפקעה מה שהיא עתה ביד גוי והוא זורעה שאינו מפריש ממנה מעשר, נמצא שאין מקיימין בזה השדה מצוה התלויה בה...
ולא נהירא... ועוד קשיא: דלשון הפקעה משמע שמפקיע החיוב לגמרי מן הקרקע, וכאן אין הפקעה גמורה, כיון דאין קנין, שהרי גם עתה שהוא ביד הגוי אם יזרע בה ישראל תתחייב לעשר.
לכך נראה לפרש דאתיא כמאן דאמר: 'יש קנין', וכשמוכרה לגוי הוא מפקיעה ממש ממעשר, שאפילו יזרע ישראל לא יתחייב במעשר.

3. הרב עמרם בלום - שו"ת בית שערים חלק יורה דעה סימן תה
וכי לשון זה דמפקע לה ממעשר דוקא הוא?! והלא הכונה דמפקע מכל חובות ומצוות התלויות בארץ, והלא בגיטין (דף מז) בפלוגתא דיש קנין ואין קנין נקט נמי האי לישנא להפקיע מיד מעשר, והכונה על כל מצות התלויות בארץ... אלא משום דהוי פלוגתא דיש קנין תליא בקרא דכתיב במעשר, נקט מעשר, והוא הדין לכל חובת קרקע. והכא נמי כאן בעבודה זרה מהאי טעמא נקט מפקע לה ממעשר והוא הדין לאינד.

4. הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (אדר"ת) - אדר היקר - איגרת ט
 מהא דאסרו חז"ל שכירות שדות בארץ ישראל משום הפקעת תרומות ומעשרות, ואם כן בשנת השביעית
 יהא מותר, ולא עוד, **דאיפכא היה לו לומר דאסור בכל שנות השמיטה, מפני שנת השמיטה...** אלא ודאי דאין
 שום איסור שביתה לישראל כשאינו יהודי יעשה בשדהו בשביעית.

ויש לומר נהפוך הוא שחז"ל לא החמירו כל כך בזה גם מדרבנן להשכירו לאינו יהודי, לאשר לכל היותר אין
 בזה רק שבות, והרי גם בשבותי שבת התירו בהפסד גדול, ואם כן קל וחומר לשבות שביעית... אלא שיש
 לומר דלא התירו משום הפסד רק לפעמים, ולא כהאי גוונא דשביעית שהיא שנה שלימה ובפומבי...

❖ **במה נחלקו ה'בית שערים' והאדר"ת? מדוע לדעת האדר"ת אסור להפקיע חיוב מעשרות, ומותר להפקיע חיוב שביעית?**

❖ **עיון נוסף: עיינו באבני נזר יורה דעה סימן תנח מאות י ואילך, הדן בשאלה אם יש איסור להפקיע מחיוב השמיטה.**

דאיפכא היה לו לומר ...
 בגמרא במסכת עבודה זרה (מקור 1) נכתב שאסור להשכיר שדות לגויים משום שבכך מפקיעים אותן ממעשרות. האדר"ת מציין, שאילו היה איסור להפקיע שדה ממצוות השמיטה - הרי שהיה אסור למכור כל השנים מטעם שמפקיע ממצוות השמיטה.

לדין דקיימא לן אין קנין - לפי ההלכה קנין הגוי אינו מפקיע את הקרקע ממצוות התלויות בארץ, ולכן לא חל איסור למכור אותה לגוי.
דאנו סומכין... - בכך שאנו מוכרים את הקרקע לגוי, בכדי להתיר את עבודות הקרקע וקדושת הפירות, אנו סומכים על הסוברים שיש קנין לגוי להפקיע ממצוות התלויות בארץ.
כלי קופסא חייבים בציצית - לדעת שמואל בגדים חייבים בציצית אפילו כשהם בקופסא, ולא רק כשלובשים את הבגד (חובת מנא ולא חובת גברא).

5. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן נח
 מצד הפקעה דמעשר - **לדין דקיימא לן אין קנין**, יש לומר דגם מצד זה מותר.

ויש לומר דלמאן דאמר בטלה קדושת הארץ אין איסור זה כי אם מדרבנן, ויש לומר דעד כאן לא גזרו חז"ל בשכירות {לעיל מקור 1} משום דאיכא תרתי: חניה בקרקע והפקעת מעשרות, רק בעובד כוכבים דיש בו דין חניה, אבל כשבטל העיקר לא גזרו משום הפקעת מעשרות. ואף על גב **דאנו סומכין אמאן דאמר יש קנין**, אולי יש לומר: דכיון דאם ישראל לוקח אחר כך ממנו חייב, ולא חשיב כיבוש יחיד, אין זו הפקעה. והעיקר, שלא מצינו איסור מטעם ההפקעה לבדו, דלא גזרו חז"ל למכור לנכרי בגד של ד' כנפות מפני הפקעת ציצית, כפי הנראה אפילו **לשמואל דכלי קופסא חייבים בציצית**, אלא לצירוף עם טעמים אחרים.

6. רבי יעקב וילובסקי - בית רידב"ז סימן ד - דף נז עמוד ב

כל עיקר ההיתר הוא אך אליבא דשיטת הבית יוסף ז"ל דסבירא ליה אין שביעית נוהג בשל נכרים, וכל עיקר טעמו משום דסבירא ליה דיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מקדושתה, לפי זה כיון שנפקעה הקדושה על ידי גוים אם כן היכי שייך למימר 'משום ישוב ארץ ישראל לא גזרו רבנן', דמבטלינן דברי רבנן משום ישוב ארץ ישראל!... דהא למאן דאמר דסבירא ליה יש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע קדושתה' הוי כחז"ל! וכן כתב מפורש הרא"ש ז"ל בתשובתו דלמאן דאמר יש קנין' הוי כמו חז"ל... לפי זה האידך אפשר להעלות על הדעת דמותר להפקיע קדושת הארץ ולעשותה חול משום ישוב ארץ ישראל, כיון דעד ידי זה לא הוי כלל קדושת הארץ!... ואין לומר דאפילו אם יפקיע הקדושה מן הארץ על ידי קנין נכרי והוי כחז"ל הוא דווקא לענין תרומות ומעשרות ושמיטה ומצות התלוין בארץ הוי כחז"ל, אבל עם כל זה יש בו ישוב ארץ ישראל כי לא תלי זה בזה, וכדאי לעשות מהארץ חז"ל אך בשביל ישוב ישראל בארץ. זה אינו, דקדושת הארץ דרבנן לא יבטלו רבנן קדושתן קדושת הארץ גופיה משום ישוב ארץ ישראל.

❖ **מהי טענתו של הרידב"ז כנגד היתר המכירה?**

7. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ מבוא אות טו

ידידי הגאון רבי יעקב דוד רידב"ז שליט"א העיר בקונטרס השמיטה אשר לו: איך אפשר לומר שנתיר להפקיע את מצות שביעית על ידי הפקעת המכירה... משום ישוב ארץ ישראל. הרי כיון שאנו מפקיעים אותה מקדושתה אין כאן מצות ישוב ארץ ישראל.

אבל כל זה מיוסד רק על הסברא שאין שום מעלה אחת לארץ ישראל מלבד מה שעל ידה אפשר לקיים את המצוות התלויות בה, והיא לפי זה רק כעין הכשר להמצות התלויות בארץ, לפיכך **כשמפקיעים חובת המצות אפילו על פי הכרח**, שוב אין כאן מצות ישוב ארץ ישראל, ובאמת לא כן הדבר. וסברא זו אינה מיוסדת על פי עיקר יסודה של תורה, התלויה ביסוד קדושתה העליונה גם היא בארץ ישראל, וימלכה ושריה בגוים אין תורה', וכיון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול תורה גדול מזה', כי ארץ ישראל דומה בזה לתלמוד תורה,

כשמפקיעים חובת המצות... - כאשר מוכרים קרקע בארץ ישראל בגלל צורך שהתעורר, ומפקיעים אותה מחיובי המצוות, קדושתה פוקעת, ואין בה מצוות ישוב ארץ ישראל.
מי מנה עפר יעקב - במדרש במדבר רבה (בלק פרשה כ, אות יט): 'מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות מצות שהן עושין בעפרי' - כלומר שישנן מצוות רבות התלויות בארץ.

ותלמוד תורה אף על פי שהוא מביא לידי מעשה המצות כולן, מכל מקום חלילה לומר שערכה של תורה איננו כי אם הכשר למעשה המצות, אבל היא עליונה וחשובה בקדושתה בפני עצמה, עד שאפילו כשלומדין מה שאי אפשר לקיים כלל אין שיעור למעלת הלימוד ההוא... כמו כן היא קדושת ארץ ישראל, אף על פי שבקדושתה היא מביאה אותנו גם בחורבנה לידי כמה מצות שאין לנו דוגמתן בחוץ לארץ, וקל וחומר בבנינה, **'מי מנה עפר יעקב'**, מכל מקום לא זה הוא כל עיקר מעלתה, עד שנאמר שאם מתבטל חיובן של כמה מצות או אם יש איזה דוחק המונע מקיום המצות ומכריח לבקש דרכים כדי להיות נפטרים מהן בפני הדחק, יגרע בזה ערך קדושתה וחיבת מצות ישיבתה כי לא כן הוא, ואפילו אם מפני הדחק, צריכים להפקיע איזו מצוה מהמצות התלויות בארץ לא יפול על זה, חס ושלום, לבס של הזוכים להסתופף בצלצח קדושת חבת נעימת ארץ חמדה אשר עיני ד' אלוקינו בה תמיד מראשית השנה עד אחרית שנה... כי עצם ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה שקולה היא נגד כל המצות שבתורה שבכלל כל המצות כלולות גם כל המצות התלויות בארץ.

8. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סג

תכלית הישוב הוא ענין של דורות, ועל ידי חזוק הישוב והתרבות אחינו בית ישראל בארץ הקודש תהיה הגאולה בקרוב יותר, כי זהו פשוט שהגאולה תלויה ברבוי אחינו עם קדוש בארץ הקודש, וממילא נזכה לקיים הכל, והוי **'כחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'**. ואף על פי שלא יפלא משמו יתברך למהר ישועה, גם בלא שום התחלה ממעשינו, מכל מקום כך גזרה חכמתו יתברך, שנהיה אנחנו מתחילים בסבוב התחלת קץ המגולה, שהוא **'נשיאת ענף ופרי של הרי ישראל'** לעמו ישראל, אשר קרבו לבא. וכיון שעל ידי חומרא דשביעית יעוכב ענין הישוב, ויתרשלו ידי רבים מקנין קרקע, כאשר ידעתי שהרבה אומרים בחו"ל, שכיון שעדיין אינה ניכרת ברכת הארץ לעשות התבואה לשלש השנים אם כן אי אפשר להם לשבות, וכשיעבדו הלא יעברו על דברי תורה, על כן הם מתרחקים מארץ הקודש. אבל כשמודיעים שכפי המדה של הדחק יש צדדי היתר, והצדדים הללו אינם נופלים מכל דרכי היתר של הדברים הדחוקים הרבה, **'כסירות וחדש'** וכיוצא בזה בהוראות רבות, שסומכים על דעת יחידים, אז יתרצו רבים לבא, וכפי רבוי ישיבתם של גאולים תתרבה הברכה העליונה להחיש גאולה, ואז נקיים הכל בבירור, באופן שיחיה לנו שילומים על כל צערנו ממה שאנו מוכרחים להשתמש בהיתרים דחוקים, ויעננו ד' במרחב.

❖ **האם לדעת הרב קוק היתר המכירה הוא דחוק? באיזה כלל הלכתי הרב קוק השתמש על מנת להצדיק את היתר המכירה?**

9. הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי - ספר השמיטה עמוד עג

בנוגע לפרט האחד שצווחו המערערים שעל ידי זה עלולה מצוות השמיטה להישכח חס ושלום, נתנו צדק לטענה זו, דודאי כל מצוה קלה דרבנן, אפילו כל שום מצוה של מנהג חלילה לבטלה, והמכירה אינה מספיקה להשאיר לה {למצוות השמיטה} זכר. ולא דמי לתקון פרוזבול, דמלבד מה שזה נתקן על ידי בית דין הגדול, אף גם אחרי תקון הפרוזבול - הלא עצם השמיטה שמיטת הקרקע עם כל דיניה הלא נשארה לגמרי; כמו כן בודאי לא דמי למכירת חמץ שכל דין חמץ נשאר בתקפו לגמרי. לא כן כשתונהג המכירה תיבטל חס ושלום השמיטה. ולכן אף על פי שכתבו ופרסמו שלא קבעו הדבר למנהג קבוע ובכל ערב שמיטה ידונו על זה מחדש, הסכימו לקבל העצה המוצעת מאיזה רבני ארץ ישראל שכל מוכר אחוזתו ישאיר לו לכל הפחות חלקה קטנה באחוזתו שעל ידה יקיים מצות שמיטה לפרטים... ונכון שכל רב המתעסק בהיתר המכירה ידקדק על זה או גם יכניס פרט זה בחוזה המכירה. ועל ידי זה לא תשכח וגם תקוים תורת השביעית.

חלל עליו... - חובה להציל חולה הנמצא בסכנה, אפילו אם ההצלה כרוכה בחילול שבת, כדי שהחולה יזכה לקיים שבתות הרבה לאחר שיתרפא (יומא פה, ב).
נשיאת ענף ופרי... - בגמרא במסכת סנהדרין (צח, א) נכתב שכאשר ההרים בארץ ישראל יצמיחו ענפים ופירות, 'אין לך קץ מגולה מזה', כלומר שזהו סימן לגאולה.
כסירות - סירכה בְּיָאָה עֲשׂוּיָה לְהַטְרִיף אֶת הַבְּהֵמָה. ויש מקרים שבהם מתירים את הבהמה, אבל ההיתר דחוק ולא פשוט.
חדש - אסור לאכול מהתבואה החדשה 'חדש' עד לאחר טז בניסן. בחוץ לארץ המנהג להקל בחדש, למרות שהיתר זה דחוק.

יחידה ב: איסור לא תחנם

התורה אוסרת באופן מיוחד למכור קרקעות לגוים בארץ ישראל, איסור זה נידון רבות בפוסקים בהקשר של היתר מכירה. ברור שאין להשוות היתרים שנאמרו לצורך מכירה לגוי פרטי לעניין שמיטה, למכירה אחרת לגוי, הנחת המוצא של הדין כאן הינו שהקרקע נמכרת רק לצורך שמיטה, אך יש להתמודד עם איסור 'לא תחנם'.

10. דברים פרק ז פסוק ב

וַתִּתֶּנְם ד' אֶ-לֶהֱיִן לְפָנֶיךָ וְהִפִּיתָם... לא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחְנַם:

11. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

לא תחנם - לא תתן להם חנייה בקרקע; דבר אחר: לא תחנם - לא תתן להם חן; דבר אחר: לא תחנם - לא תתן להם מתנת חנם.

❖ **מהפסוק 'לא תחנם' למדו חכמים שלושה איסורים. בהמשך נברר אם גזרי שלושת האיסורים שווים.**

12. משנה עבודה זרה פרק א משנה ח - תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד ב - כא עמוד א

אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות; ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות; ובחוו"ל מוכרין להם בתים ומשכירין שדות, דברי רבי מאיר; רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות; ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות; ובחוו"ל מוכרין אלו ואלו. **גמרא:** אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוסי.

סוריא - אף שנכבשה על ידי דוד המלך, אין לה מעמד כשל יתר ארץ ישראל, אלא של יכבוש יחיד, ולכן הקלו בה.

13. תוספות מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א

סתמא דמלתא מיירי בכולהו גוים, וכן משמע בסוגיין בסמוך. וקשה דהאי 'לא תחנם' בשבע אומות דוקא כתיב, דכתיב: (דברים ז) 'ונשל גוים רבים מפניך החתי וגוי, וכתוב: 'לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בס', ובפרק הערל (יבמות דף עו) מוקמינן ליה בשבע אומות?... ויש לומר: דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמינן אלא בשבע אומות... אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה אין שום טעם לחלק בין שאר גוים לשבעה עממים.

בשבע אומות - הפסוקים בהם מופיעה המצווה 'לא תחנם' מתייחסים לשבע האומות שהחזיקו בארץ ישראל בזמן משה רבינו - החיתי, הגרשי, האמורי, הכנעני, הפריזי, החוי והיבוסי.

מתנת חנם ונתינת חן... - האיסורים המוזכרים במקור 11 אינם קשורים לעבודה זרה, ולכן חלים על כל הגוים. לעומת זאת, איסורים אחרים המוזכרים בפסוק מתייחסים רק לשבע האומות, בגלל אדיקותן בעבודה זרה.

14. רמב"ם הלכות עבודה זרה י מהדורת שבתי פרנקל

(א) אין כורתין ברית לעובדי עבודה זרה כדי שנעשה עמהם שלום ונניח אותם לעבדה, שנאמר 'לא תכרות להם ברית', אלא יחזרו מעבודתה או יהרגו...

(ג) אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל... ומשכירין להם בתים בארץ ישראל, ובלבד שלא יעשם שכונה, ואין שכונה פחותה משלשה. ואין משכירין להם שדות... ומפני מה החמירו בשדה? מפני שיש בה שטים: מפקיעה מן המעשרות, ונותן להם חניית בקרקע. ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ, מפני שאינה ארצנו.

(ד) אף במקום שהתירו להשכיר, לא לבית דירה התירו, מפני שהוא מכניס לתוכה עבודה זרה, ונאמר 'ולא תביא תועבה אל ביתך', אבל משכיר להן בתים לעשותן אוצר... ומפני מה אין מוכרין להן? משום שנאמר 'ולא תחנם' לא תתן להן חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להן קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא...

❖ **האם לדעת הרמב"ם איסור 'לא תחנם' נוהג רק בשבע האומות, בכל עובדי עבודה זרה, או בכל הגוים? (הנוסח המובא כאן מבוסס על כתבי יד. כדאי להשוות לנוסח הדפוסים הרגילים של הרמב"ם)**

לא תחנם בזמן הזה

15. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ מבוא אות יב
לכאורה נראה לומר, שאיסור לא תחנם דחניה בקרקע, כיון שהוא נאמר דוקא בארץ ישראל, אם כן בזמן הזה, למאן דאמר שבטלה קדושת הארץ לחיובי המצות התלויות בארץ, הוא הדין נמי דבטלה לענין חניה בקרקע ואינה אלא מדרבנן. אמנם דעת הרמב"ם משמע קצת שאינה כן... כיון שכתב שבזמן שאין היובל נוהג אין מקבלין גר תושב לדין ישיבת הארץ...

16. הרב יוסף תאומים - פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם - סימן שו ס"ק כ
אף האידנא שאנו בין האומות, וליכא לא תחנם לעכו"ם, **כי אם ישוב ארץ ישראל לבד...**

❖ **עיון נוסף: עיינו בשו"ת אבני נזר יורה דעה סימן תנח. מהי קושייתו על דברי הפרי מגדים?**

17. הרב עובדיה יוסף - שו"ת יביע אומר חלק י - יורה דעה סימן מא - בהערה
ואפשר שכוונת הפרי מגדים כן על דרך האמור, שלמאן דאמר לא קידשה לעתיד לבוא, ובטלה קדושת הארץ, לא שייך איסור זה...

❖ **עיון נוסף: עיינו בדברי ה'מנחת חינוך' במצוה צד, האם איסור לא תחנם חל גם במקומות שהקדושה בהם היא רק ברמה של 'עולי מצרים'**

כי אם ישוב ארץ ישראל - לדעת ה'פרי מגדים', בזמן שישראל נמצאים בין האומות אין איסור 'לא תחנם', אלא קיימת רק מצוות ישוב ארץ ישראל.

יחידה ג: 'לא תחנם' במכירה זמנית

מכירת עץ מחובר בתנאי שהגוי יקצוץ

18. משנה מסכת עבודה זרה פרק א משנה ח

אין מוכרין להם במחובר לקרקע אבל מוכר הוא משיקצץ, רבי יהודה אומר מוכר הוא לו על מנת לקוץ. **גמרא דף כ עמוד ב:** תנו רבנן: מוכרין להן אילן על מנת לקוץ וקוצץ, דברי ר' יהודה. רבי מאיר אומר: אין מוכרין להן אלא קצוצה.

19. רש"י מסכת עבודה זרה דף יד עמוד ב

אין מוכרין להן במחובר לקרקע - משום דכתיב: 'לא תחנם' - לא תתן להם חנייה בקרקע.

20. רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת עבודה זרה משניות דף ה עמוד ב

אין מוכרין להם במחובר לקרקע, כלומר, אסור למכור לנכרי אילן אחד לעשות ממנו קורות לביתו כל זמן שהוא מחובר לקרקע דדילמא ימלך הגוי שלא יקצצנה וקא עבר משום 'לא תחנם', דרשינן: 'לא תתן להם חניה בקרקע', אבל מוכר הוא לו משיקצץ דלא גזרינן נקצץ אטו נטוע ואף על גב דגזרינן שבורים אטו שלימין, ורבי יהודה שרי אפילו בעודו נטוע, כיון שקבל עליו לקוץ תו לא גזרינן דילמא יהיה נמלך.

21. שולחן ערוך יורה דעה - הלכות עבודת כוכבים - סימן קנא סעיף ז

אין מוכרין להם בארץ ישראל כל דבר המחובר, כגון אילן וקמה, אבל מוכרים על תנאי שיקוץ, וקוצץ.

22. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יד עמוד ב

רבי מאיר אומר: אף דקל טב, חצב ונקלס - אסור למכור לעובדי כוכבים; דקל טב הוא דלא מזבנינן, הא דקל ביש מזבנינן! והתנן: אין מוכרין להם במחובר לקרקע! א"ל: מאי דקל טב? פירות דקל טב. וכן אמר רב הונא: פירות דקל טב.

23. הרב אברהם חיים הירש שור - תורת חיים מסכת עבודה זרה דף יד עמוד ב

מאי דקל טב פירות דקל טב. כלומר אף על גב דתלושין הן אסור למוכרן לעכו"ם, משום דהך מינא מסתמא לעכו"ם קא בעי להו. דהא דתנן אין מוכרין להן במחובר לקרקע בפירות נמי איירי, שכל זמן שהן מחוברין באילן אסור למוכרן לעכו"ם, כדקתני לקמן 'קמה על מנת לקצור וקוצר'. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י מהלכות עבודה זרה: 'ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע'. ואם כן צריך לומר דפירות דקל טב - בתלושין קאמר.

24. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן א אות ו

אם נתן לו הישראל זכות השהאה {=שהייה} ולא התנה כי אם על מנת לקוץ לאחר זמן, נראה לענ"ד דשפיר יש לחוש בזה משום ספק איסור תורה... אף אם נקוט כהסוברים דמכירה לזמן דמי לשכירות ולא אסור אלא מדרבנן גם כן... במכירת מחובר לקרקע דחשיב כקרקע... אותו 'אחד מעשרה' יצא לגמרי מרשות המוכר והוחלט לגמרי ברשות הגוי לכל זמן קיומו מבלי שישוב עוד אל המוכר, ולכן הרי זה חשיב שפיר כמכירה לצמיתות ולא כמכירה לזמן... ועל פי זה נלענ"ד דבעלי פרדסים שמוכרים פירותיהם במחובר קודם גמר בישולם לאגודה נכרית באופן כזה שהלוקח זוכה בהפירות בעודן במחובר, הרי הם עוברים באיסור לא תחנם, כיון שאין המכר על מנת לקוץ לאלתר.

אחד מעשרה - עץ שתול נחשב כקרקע, לכן המוכר אותו כמוכר קרקע קטנה. וכיון שבמכירה זו יש קרקע שתשאר לעולם של הקונה (גזע העץ לאחר שיכרת), היא חמורה יותר מאשר מכירה של קרקע לזמן.

❖ **לדעת הרב שלמה זלמן אויערבך, מדוע אסור למכור לגוי צמח מחובר לקרקע אם הגוי אינו מחוייב**

לקוצצו מיד?

❖ **מה יותר חמור לדעתו: מכירת מחובר לקרקע לקציצתו לאחר זמן, או מכירת הקרקע לזמן?**

האם יש איסור 'לא תחנם' במכירה לזמן?

הרב שמואל סלנט
(תקע"ו - תרס"ט) נולד בפולין ולמד בישיבת וולוז'ין. בגיל 13 התחתן, והתגרש לאחר זמן קצר. התחתן בשנית עם בתו של רבי יוסף זונדל מסלנט, שעלה כעבור כמה שנים לארץ ישראל. שנתיים לאחר עליית חותנו, חלה הרב שמואל במחלת ריאות, והרופאים אמרו לו לעבור לארץ חמה יותר. הוא החליט לעלות לארץ ישראל, ולהשתקע בירושלים. בשנת תרכ"ו מונה כרב העיר. בגלל זקנותו, וכושר ראייתו שהלך ונחלש, בשנת תרס"א ביקש הרב שמואל שהאדר"ת יגיע לירושלים להחליף אותו בבא העת. אך בסופו של דבר האדר"ת נפטר כ-4 שנים לפניו. גם בעת זקנותו כאשר לא ראה כמעט, היה פוסק בשאלות על פי זכרונו שלא נחלש.

25. הרב שמואל סלנט - הובא בשו"ת רבי יצחק אלחנן ספקטור - מכתב לרבי יצחק אלחנן
במכתבו כתב דעתו למכור לאינו יהודי על שתי שנים. מהנראה שדעת הדרת גאונו שמכירה לזמן איננה בכלל 'לא תתן להם חנייה בקרקע'... לעת עתה בהשקפה ראשונה לא אדע, ממה נפשך: אם מכירה לזמן נחשבה למכירה, הלא יש לחוש לאיסור 'אין מוכרין להם שדות בארץ ישראל' כידוע; ואם אינה נחשבת מכירה לחלוטין, יש לאמר כי נחשבת כשכירות, ושכירות אינה קנויה לגוף, ונקרא שדה של ישראל... גם לא אדע דעת הדרת גאונו שיחיה, אם כוונתו למכור לאינם יהודים על שתי שנים, ושהם הקונים יעבדו בשנת השמיטה, או כוונתו למכור כמו מכירת חמץ...

והנני להודיע להדרת גאונו שהשגתי ספר שמן המור, שהיה רב דספרדים בחברון ת"ו זה כמאה שנה ויותר, ועובדא הוי בחברון, שאיש אחד עשיר היה לו כרם מחוץ לעיר, והורה הרב בעל שמן המור, שקודם שנת השמיטה ימכור אותו לאינו יהודי, והקונה יעבוד את הכרם עד אחר שנת השמיטה, ואחר שנת השמיטה יקבל המוכר בחזרה, כי בשטר המכירה יהיה כתוב לזמן איזה שנים, ומאריך בזה, כי למכירה לזמן אינו עובר על לא תחנם, ובכל זה נקרא מכירה ולא שכירות, ומאריך הרבה בתשובתו... וד' יתקננו בעצה טובה ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא.

❖ האם ה'שמן המור' התיר שהיהודי המוכר יעבוד בקרקע, או שרק מותר למכור זמנית לגוי הקונה ולו יהיה מותר לעבוד?

26. הרב שלמה זלמן אויערבך מעדני ארץ סימן טז אות י - יג**
מה שסמכו המתירים על השמן המור שהתיר את המכירה לזמן, נראה שהשמן המור לא מיירי כלל לענין הפקעת קדושה מהפירות או לענין היתר עבודת הארץ, אלא עיקר היתרו שם הוא **להפקיע את הבעלים מחיוב שביתת שדה בשביעית**, ולענין זה שפיר סובר דמכירה לזמן עדיף טפי משכירות ולא רמיא כלל חיוב אבעלים... חוץ ממה שאין ההפקעה מועלת יש גם חשש שביתת שדה בשביעית... **דכל שהדבר חוזר אחר כך ממילא בלא שום קנין צריך להיות בהכרח קצת שיוור בגוף הדבר...**

כל מבין יבין שיש כאן ראיות לכאן ולכאן והדבר צריך תלמוד וקשה מאד להכריע בדבר, ולכן נראה דאף אם נסמוך להקל בנוגע להפקעת קדושה מהפירות כיון שהגוי הוי בעלים גמור עליהם וגם על גוף הקרקע בנוגע להפירות, מכל מקום להתיר עבודת קרקע דסמיכנן רק אדעת יחיד לא מסתבר כלל להקל גם במכירה לזמן, משום דלענין הפקעת קדושה מגוף הארץ מסתבר... שצריכים דוקא בעלות גמורה גם על הגוף... אף בשביעית בזמן הזה שהוא רק דרבנן.

27. הרב ישראל יהושע טרונוק מקוטנא - שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נה
הנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל, כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור ד'לא תחנם', בפרט כשמוכר על מנת להחזיר **דמהני בחמץ** {ו} לא נאסר במתנה על מנת להחזיר, כמו שכתב המגן אברהם (תמח, ה) בשם הרדב"ז (ה, מג), ובשביעית בזמן הזה דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר, וזה פשוט.

❖ עיון נוסף: עיינו בדברי המעדני ארץ סימן יז אות ג שם הוא דן בדברי המגן אברהם והרדב"ז ביחס לענייננו.

28. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סה
ונראה דאף על גב דשכירות קרקע בארץ ישראל לגוי אסורה מדרבנן, מכל מקום אין בכלל הגזירה מכירה לזמן, משום דאין זה בכלל מכירה האסורה מדין התורה, ובשם שכירות גם כן אינה נכללת. על כן אין לנו לחדש גזירה מדעתנו, ויש לומר דבמלתא דלא שכחא לא גזרו רבנן.

❖ האם הרב קוק וה'ישועות מלכו' מתמודדים עם אותה קושיה על היתר שבמכירה לזמן?

להפקיע את הבעלים... -
על ידי מכירת הקרקע לזמן, בעל השדה פוטר את עצמו מהאחריות על 'שביתת שדה', אבל לא מפקיע את קדושת האדמה או הפירות.
דכל שהדבר... - לדברי הרב אויערבך, בכל מכירה לזמן נשארת למוכר בעלות מסוימת על החפץ.

דמהני בחמץ... - חמץ שניתן לגוי ב'מתנה על מנת להחזיר' אינו נאסר באכילה כדין 'חמץ שעבר עליו הפסח'.

29. חזון איש סימן כד אות ד

לעיל סימן כא לא זכינו אי מכירה לזמן הוי בכלל מכירה או בכלל שכירות... אין לך מכירה לזמן יותר ממכירת אילן בלא קרקע שהרי אין לו רק עד שימות האילן... ואפילו הכי אסור בחו"ל, שמע מינה דמכירה לזמן כמכירה דמי ואסור בארץ ישראל מהתורה, וקאי עליה בלאו דאורייתא.

ושמעין מכאן דאף אם מוכר לו שטוח העליון של הקרקע לזמן נמי הוא בלאו דאורייתא, שהרי הכא באילן אינו מוכר לו רק את היניקה. ושמעין מכאן דקנין לזמן מפקעת ממעשר.

❖ **האם לדעת החזון איש מכירה לזמן אסורה בגלל איסור 'לא תחנם', או בגלל הגזירה שלא להשכיר שדות לגויים?**

❖ **עיון נוסף: עיינו במעדני ארץ סימן טז אות ה שדן בדברי החזון איש.**

שטוח העליון של הקרקע
- לפי חלק מן הפוסקים, אין איסור 'לא תחנם' כאשר מוכרים לגוי רק את החלק העליון של הקרקע שממנו יונק העץ. לדעת החזון איש גם במקרה זה יעבור המוכר על האיסור.

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סא

לבי דזי שהננו מופקעים מקדושת המצוה החביבה, שאפילו אם לא יהיה לנו ממנה כי אם זכר וספק מצוה - גם כן אין שיעור לחיבתה, והרי גם בספר תורה אין אנו בקיאים ב{אותיות} חסרות ויתרות, ומכל מקום הננו ברוך ד' מקיימים מצות כתיבה משום דרחמנא אמר עביד מצוה וכמה דאפשר ניחא ליה, והכא נמי יש לנו להשתדל בכל כחנו כמה דאפשר, שימצאו מקיימים בפועל ובמילוי מצות שמיטת הארץ בארץ הקודש, והשם יתברך יעזר לנו על דבר כבוד שמו ונחלתו.

יחידה ד: היתרים ב'לא תחנם' התלויים בקונה

מכירה לגוים שאינם עובדי עבודה זרה

30. הרב אשתורי הפרחי - ספר כפתור ופרח פרק י

ומסתברא שעכשו שהארץ בחטאינו היא ביד הישמעאלים, ששוכר (=משכיר) אפילו מקום שהוא ראוי לדירה לישמעאל, שהרי אינו עובד עבודה זרה שיכניסנה שם, וכמו שקדם. אבל לערלים שהם עובדי עבודה זרה, נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה... אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל, כלל כלל לא, משום 'לא תחנם' (דברים ז). וכהר"ם ז"ל בספר המדע (הלכות עבודה זרה י, ג).

31. הרב רפאל מיוחס - מזבח אדמה דף יב עמוד א - עמוד ב

האידינא שראינו גדולי ישראל... וכמה וכמה חצרות ובתים {שנמכרו לגוים} וכיוצא, נראה ודאי דהיינו משום דלאו דילא ישבו בארצ' לענין חניה בקרקע היינו על גוים עובדי עבודה זרה דוקא, אם כן כל שכן בישמעאלים {שמותר למכור להם}, וכן כתב הרמב"ם (פרק י מהלכות עבודה זרה), וכן במנין המצות להרמב"ם, ובש"ס בכל המקומות לא נאמר אלא בעבודה זרה... אבל לישמעאלי ענין דירת קרקע לא נאמר... אמנם, לענין מתנת חנם הזהירנו לכל מי שאינו גר תושב אסור... דאפילו שאינו עובד עבודה זרה... אבל מכירה דאית ליה הנאה למוכר שרי.

32. הרב אשתורי הפרחי - ספר כפתור ופרח פרק י

מסכת ערכין סוף פרק המקדיש (כט, א) אין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. ואמרינן (עבודה זרה סד, ב) 'איזהו גר תושב? שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה'. ולולי זה, אם רצה הגוי לעמוד בארצנו לא נניחה, דכתיב (שמות כג) 'לא ישבו בארצ' ונקרא 'גר תושב', כלומר שהוא גר לענין שהוא מותר לשכון בארץ לבד. ומה שאמרו 'אין גר תושב נוהג' כלומר שאינו מצווה להחיותו אלא בזמן שהיובל נוהג. כלומר, שהמלכות תהיה לנו. אבל לקבלו ולהכניסו תחת כנפי שכינה, אפילו בזמן הזה מקבלין אותו.

❖ **האם לדברי הכפתור ופרח מותר למכור קרקע בארץ לגר תושב בזמן הזה? האם הוא יש סתירה**

לכאורה לדבריו במקור 23? עיינו בהמשך בדברי ה'מזבח אדמה' שמיישב שאלה זו.

33. רמב"ם הלכות עבודה זרה י, א-ה והשגת הראב"ד שם (מהדורת שבת פרנקל)

(ו) אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או בזמן שיד הגוים תקיפה. אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם אסור לנו להניח גוי עובד עבודה זרה בינינו. אפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום לסחורה - לא יעבור בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח. שנאמר 'לא ישבו בארצ', אפילו לפי שעה. ואם קיבל עליו שבע מצוות הרי זה גר תושב. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא **גר צדק** בלבד.

השגת הראב"ד - אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד: אמר אברהם: איני משה לו בשיבת הארץ.

❖ **מה ההבדל ההלכתי בין תקופה שישראל גלו או שיד גויים תקיפה, לתקופה שישראל בארצם וידם**

תקיפה?

34. רבי יוסף קארו - כסף משנה שם

טעמו {של הראב"ד} לומר שאף על פי שאין מקבלין גר תושב בזמן שאין היובל נוהג, אם קבל שבע מצות - למה ימנעו אותו משיבת הארץ, הא ליכא למיחש ביה פן יחטיאו! ולדעת רבינו {הרמב"ם} נראה לומר דאין הכי נמי, שאם מעצמו קבל עליו שבע מצות - שאין מונעין אותו משיבת הארץ, ולא בא לומר אלא שאין בית דין מקבלין אותו.

❖ **עיון נוסף: עיינו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד בהלכות איסורי ביאה פרק יד הלכות ז-ח, שם נחלקו**

בשאלה לאילו עניינים יש הבדל בין 'גר תושב', לבין סתם גוי ששומר על שבע מצוות בני נח.

גר צדק - גר גמור - שלא כגר תושב שמקבל עליו שבע מצוות בני נח בלבד.

35. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן נח

טעמא דלא תחנם, לא תתן להם חניה בקרקע, וזוה יש לומר דישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה, ודינם כגר תושב, ומותר לתן להם חניה בקרקע. ולפום ריהטא נראה דתלוי בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד (איסורי ביאה יד, ח), דהרמב"ם כתב דאין גר תושב נוהג כי אם בזמן שהיובל נוהג, ומשמע שגם לענין ישיבה וחניה בקרקע צריך דוקא שיקבל בפני ג' שלא לעבוד עבודה זרה, וכל שבע מצות בני נח, אמנם הראב"ד כתב שאינו מודה לו בישיבת הארץ, משמע דסבירא ליה שגם בזמן הזה יש גר תושב לענין ישיבת הארץ, וי"ל דהכא נמי לענין חנייה בקרקע. ומדברי הכסף משנה משמע דגם הרמב"ם מודה לענין ישיבה, ולא קאמר כי אם שאינו גר תושב לכל הדברים. ובאמת יש לומר דיש נפקא מינה בין לענין הדברים שנאמר בהם בתורה גר, דבעינן דוקא גר תושב גמור, והיינו להחיותו דכתיב 'גר ותושב וחי עמך', אם כן יש חיוב להחיותו כישראל ממש, אבל מה דאין מפורש דבעי לזה גר, אלא הן הרחקות שמפורש בהו ענין עובד עבודה זרה, אם כן יש לומר פשוט דמהני כל שברור לנו שאינו בכלל זה, ובפרט אומה שלמה המוחזקת בכך על פי דתה...

ובזה אזלא קושית המחמירים מפני מה לא עשו זאת ההערמה בימי חז"ל, והוא מפני שבימיהם היה קשה למצא נכרי שאינו עובד עבודה זרה, אם כן יש בזה איסור תורה במכירה עצמה, ואם יזדמן כזה לא רצו להשתמש בזה וחישינן משום דאתי לאיחלופי. אבל בזמן הזה, דשכיח הוא באומות שלמות ב"ה, אין חשש.

❖ **לאילו דינים לדעת הרב קוק יש צורך בגר תושב 'גמור', ולאילו דינים אין צורך בגר תושב 'גמור'?**

דישמעאלים דינם כגר תושב - היו שהבינו שלדעת הט"ז ישמעאלים נחשבים כגרי תושב. הנצי"ב חולק על הבנה זו. **שאינו אוסר ברואה** - כאשר גוי נוגע בין - היין נאסר מדרבנן, אף אם יהודי ראה שהגוי לא ניסך את היין לעבודה זרה. לדעת הט"ז, כשישמעאלי נגע בין בנכחות יהודי - היין אינו נאסר, משום שישמעאלים אינם חשודים בניסוך יין לעבודה זרה.

36. הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (נצי"ב) - שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נח

נשתוממתי על המראה, כי מעולם לא אמר הט"ז (יורה דעה קכד ס"ק ד) **דישמעאלים דינם כגר תושב**, דהא גר תושב בעי לקבל עליו ז' מצות בפני ג' חברים ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. רק הט"ז כתב הטעם על הך דינא שהביא המחבר בגוי שאינו עובד {עבודה זרה} **שאינו אוסר ברואה** דהא הא דאסור בהנאה הוא רק מדרבנן שמא פלח וגר תושב לא פלח... אבל לדברים שאסור לגוי מן התורה - מאי מהני דלא פלח? סוף סוף גוי הוא ולא גר תושב!

37. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סא

ומה שכתב הגנצ"ב ז"ל, שאין דין גר תושב לישמעאלים, אין זה ברור כלל לדעת הראב"ד... ויש לומר שהוא הדין לענין חניה בקרקע {כמו לענין ישיבה בקרקע שהראב"ד התיר}, ולפחות לענין שכירות דעל זה אין ספק שמותר בגר תושב.

וכיון שאין צריך יובל, אף על גב דצריך בית דין של שלשה - מכל מקום הוא כדי שיהיה פרסום לדבר שקבל עליו {שבע מצוות בני נח}, ויש לומר שאומה שלמה שהיא מתנהגת בנימוסין כאלה יהיו חשובין לענין זה כגר תושב.

38. חזון איש שביעית סימן כד אות ב - ג

זוה שהזהירה תורה לא ישבו ולא תחנם הותר לגר תושב... ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן היובל נוהג... וכתב הראב"ד שם הטעם מפני שקבלת גר תושב מצוה... ואפשר שכל העניים שבאומות יעלו לארץ ויקבלו עליהן גירות התושב ונתחייב להחיותן... ולפיכך בזמן שהיובל נוהג וכל ישראל על אדמתן והן שולטין בעולם אפשר להם לעמוד בדבר, אבל בזמן שאין כל יושביה עליה ואין שליטת ישראל שלמה אי אפשר להם לקבל גרים תושבים ולפרנסם...

ודעת הר"ם דכיון דאין אנו מקבלין אותו לא הותר ישיבתו בארץ אף על גב שהוא זהיר בז' מצוות, דבלא קבלה אין אנו בטוחים בזהירותם, ואין אנו בקיאיין בהם. אבל דעת הראב"ד דכל שהוא נזהר בז' מצוות וראוי לקבלו אלא שמפני הקושי נפטרנו מקבלתו ומחיוב להחיותו שלא ינהרו כולם לארץ - מכל מקום אין איסור בישיבתו, שאין כאן חשש פן יחטיאו וגו'.

ומסתבר דגם לענין חנייה בקרקע וליתן להם מתנת חנם נמי במחלוקת שנויה: דלדעת הרמב"ם כל שאין לו קבלה מחמרינן עמו כשאר נכרי, ולדעת הראב"ד מקלינן עמו. ואף לדעת הראב"ד דוקא שהוא שלם באמונת

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

ישראל שישראל נתחייב בתרי"ג מצוות, ובן נח בשבע. אבל אם יש לו דעות כוזבות והוא משועבד לדעותיו אף שאין בהן עבודה זרה ממש וגם הוא שומר שבע מצוות מצד הישר שאינו ראוי לקבלו לגר תושב - הרי הוא באיסור לא תעשה, ובאיסור ישיבה, וקרינן בהו פן יחטיאו בכפירותם. ואף על גב דלענין לאיסור יין בעובד עבודה זרה תלוי... הכא לענין לא תחנם אין חלוק.

❖ **לדעת החזון איש, מהן הסיבות שאין מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג לפי הראב"ד ולפי הרמב"ם?**

❖ **האם לדעת החזון איש יש למוסלמים מעמד של גרים תושבים?**

39. הרב יעקב וילובסקי - בית רידב"ז סימן ד נז עמוד א - נז עמוד ב
 והמצאיו היתר קלוש דישמעאל אינו עובד עבודה זרה והוא כגר תושב, וכבר ביטל את דבריהם הרב הגאון נצי"ב זצ"ל, והאמת אתו דאינו כגר תושב.

ועוד אני תמה גם דלגר תושב גופיה אסור על פי מה שמבואר בירושלמי פרק ו במסכת דמאי, דאף לכותים קודם שגזרו עליהם שהם כגוים, ולא היה בחזקת עובדי עבודה זרה, אף על פי כן אסור למכור להם קרקע ואף להשכיר להם.

40. הרב נחום וויידענפעלד - משמרת לבית - נדפס בסוף בית רידב"ז י עמוד א
 מרן שר התורה המחבר שליט"א תמה דבלאו הכי גם לגר תושב אסור לתת חנייה בקרקע... ולעניות דעתי אי משום הא לא איריא, דנראה לי ראייה שלגר תושב מותר לתת חנייה בקרקע מתוספות יבמות דף כג שהקשו דהיכי כרת שלמה ברית עם חירם מלך צור דכתיב 'ויכרתו ברית שניהם', והכתיב 'לא תכרות להם ברית ולא תחנם', ותיצרו דשמא חירם מלך צור גר תושב היה. והנה מצינו נאמר: 'אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל' ואיך נתן לו חנייה בקרקע? אבל כל זה כוונת התוספות בתירוצם, משום דאי גר תושב היה לכך הותר לכרות עמו ברית ולתת לו חנייה בקרקע... והיא ראייה גדולה.

41. הרב יעקב וילובסקי - בית רידב"ז - הערה יג - תשובה לדברי הרב
 לפי ענין דשלמה דנתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל הוא לאו דלקח הנחלה מישראל ונתן לחירם... אך הפירוש שנתן לו הכנסת המלך {המיסים} מעשרים עיר שהוא הכנסת המלך ששייך לשלמה נתן לו, וכן האמת.

42. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סג
 ומה שכתב כבוד גאון מר שיחיה, שאינו רוצה לפלפל במה שצרפתי דיש לומר דישמעאלים נקראים לענין חניה בקרקע כגר תושב, משום שהבית יוסף (חושן משפט סי' רמט) כתב דדינם כעובדי עבודה זרה {לענין האיסור לתת מתנת חנם}, נמשך הדרת גאונו לשיטתו שניזל {שנלך} דוקא לחומרא בזה.
 אבל לדעתי, שבכל מקום שנמצא על מי לסמוך בדחק עצום ונורא כזה מצוה לסמוך להקל, ודאי יש לסמוך על דברי הב"ח, שמשיג אבית יוסף ודייק מלשון הטור דישמעאלים אינם כעובדי עבודה זרה לענין מתנת חנם.

ולענין חניה בקרקע הוי סברא יותר גדולה דאינם כעובדי עבודה זרה, כיון דמפורש בקרא: 'לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם', אם כן עיקר הקפידא הוא בעבודה זרה. וכן נראה מדברי סמ"ע בסי' רמט, דגבי מתנת חנם יש יותר להקפיד שיהיה דוקא גר תושב, משום דהתורה אמרה: 'או מכור לנכרי', אם כן כל שהוא נכרי דוקא במכירה; אבל בחניה בקרקע, דהדיק מהמקרא הוא להיפוך, יש לומר דכולי עלמא מודים שאינו כי אם כגר תושב.

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

מכירה לגוי הגר בארץ

43. הרב מרדכי רובין - שמן המור - סימן ד

לענין איסור חנייה בקרקע דמדאורייתא סמכינן אהך טעמא... דאיסור שלא לתת להם חנייה בקרקע איננו אלא בשלא יש חניה בהקרקע של ישראל בארץ ישראל כלל, דאשתכח דקא יהיב ליה חנייה בקרקע של ארץ ישראל, והתורה הקפידה על זה, ומה שאין כן בזמננו זה בעוונותינו הרבים שבכל השדות של ארץ ישראל יש להם חנייה ואפילו בשדות שלנו שמשועבדות הן להם ולטסקא הן ביד ישראל, באופן שאף בשדות וכרמים של ישראל גם בעודם בידינו כבר עיקר החנייה היא שלהם, דבכל כהאי גוונא סבירא לן דלא אסרה תורה כלל ומשרא שרי למכור להם אפילו שדות וכרמים, ואפילו איסור דרבנן ליכא דלא מצאנו שגזרו רבנן...

44. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ מבוא אות יב

יפה העיר חד מבי דינא הרב הגאון רבי זלמן שך, דיש לומר דבגוי שבלאו הכי יש לו חניה בקרקע אין **התוספת, מה שמוסיפים עליה עתה**, אסורה מהתורה; ויותר נכון לפי זה לבחור בגוי שכבר יש לו קרקע בארץ ישראל. אף על גב דיש לומר, שאם יקנה ממנו ישראל הקרקע הקודמת אז הלא תצא החניה מתחת ידו, ונמצא אז שבקרקע זו הנמכרת לו כעת ניתנה לו חניה בקרקע, מכל מקום יש לומר דבתר השתא אזלינן, ועכשו הוא אינו נותן לו חניה בקרקע שהרי כבר יש לו מקודם.

45. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סח

ולשון הרמב"ם דעבודה זרה (י, ד) מסייע ליה, שכתב באריכות: 'ומפני מה אין מוכרין להם קרקע... שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבתם עראי היא'. משמע שעיקר הדבר תלוי בזה שאין ישיבתם ישיבת קבע רק במה שאין להם קרקע, וזהו עיקר האיסור שלא לעשותם מיושבי ישיבת ארעי ליושבי ישיבת קבע; אבל כיון שיושבים כבר בישיבת קבע, על ידי מה שיש להם קרקע, אין כאן שוב איסור תורה...

ומה שהקשה כבוד תורתו, דאם כן בשבע אומות שנשארו בארץ ישראל אין איסור דלא תחנם, שהיה להם קרקע, תמה אני מהיכן היה להם? הלא כיון שכבשום ישראל קנו את ארץ ישראל בכבוש, ופשוט הוא שהכיבוש הוא בכלל האומה, וכיון שנכבשה האומה, אף על פי שנשארו יחידים, הקרקע כבר קנויה להכובשים... אבל באומות העולם דעלמא, שהאיסור הוא רק מצד חניה דקרקע, משום השויית ישוב ארעי שלהם לקבע, שפיר יש לומר דכשיש להם חנייה בקרקע קיל האיסור מן התורה, ולא נשאר כי אם איסור דרבנן ועל כל פנים ראוי לחוש לסברא זו לחומרא, דכשמוכרחין להתנהג על ידי מכירה לצורך ההיתר - יותר עדיף לאהדורי אחרי נכרי כזה, ששיבתו היא בלאו הכי קבועה על ידי מה שיש לו קרקע מכבר. על כן דייקתי שלא נתקבלה הערה זו כי אם לענין שאולי יותר טוב למכור למי שיש לו כבר קרקע בארץ ישראל.

46. חזון איש שביעית סימן כד אות א

ואין חילוק בין אם כבר יש לו להגוי קרקע בארץ או לא, דבכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חניה לגוי בקרקע זה. ואף אם היה מקום להסתפק - סתימת המשנה והגמרא והפוסקים מכרעת שאין חילוק... וחס וחלילה לנהוג קלות ראש בלא תעשה בלא תחנם דאורייתא.

❖ **מהי לדעתכם נקודת המחלוקת בין החזון איש והרב קוק לגבי מכירת קרקע לגוי המתגורר בארץ?**

הרב מרדכי רובין (ת"פ בערך - תקמ"ג) נולד לפני כ- 250 שנה בירושלים. עבר לחברון, שם עמד בראשות שתי ישיבות. בשנת תקי"א יצא בשליחות הישוב בחברון לחו"ל. בשנת תקל"ד התמנה לרב העיר חברון. בתקופה זו היו יחסי שכנות סבירים עם השכנים הערבים, אך המושלים עשו כרצונם ווהקשו על הישוב היהודי בחברון. כך, נאלץ הרב רובין להתמודד עם עלילת דם קשה, בה המושל רצה להרוג את כל חשובי העיר בגלל שבנו נפל לתוך בור שופכין של יהודי. לאחר מכן הומר עונש זה בקנס כספי גדול שאותו נאלצו היהודים ללוות משכניהם הערבים. הרב רובין שלח את ידו החידי"א לאסוף כספים בחו"ל כדי לפרוע חובות אלו.

התוספת
מה שמוסיפים... - לדעת הרב זלמן שך, מכירת קרקע לגוי שכבר יש לו בעלות על קרקע אחרת בארץ - אינה אסורה מן התורה. כיון שהמכירה אינה יוצרת חניה בקרקע, אלא רק מוסיפה על חניה קיימת...

יחידה ה': 'לא תחנם' במקום שיש תועלת ליהודי המוכר

מה ששחרר... - בגמרא
במסכת גיטין מסופר שלרבי אליעזר היה חסר יהודי אחד שישלים מנין לתפילה, ולשם כך שחרר את עבדו. הר"ן ביאר שלא עבר באיסור שחרור עבד ('לעולם בהם תעבדו'), כיון ששחרר לצורך עצמו, ולא לצורך העבד.

47. רבי יוסף שאול נתנזון - שו"ת שואל ומשיב מהדורה תניינא - חלק ב סימן עז
מה שהקשה: דאיך מוכרין חמץ בארץ ישראל, והא צריך למכור ולהשכיר החדר, והרי אסור למכור ולהשכיר דירות בארץ ישראל, כמבואר ביורה דעה (קנא)?
לא קשה מידי: דכל הטעם הוא משום 'לא תחנם', וכאן עושה בשביל עצמו, וכעין מה שכתב הר"ן בשם יש מפרשים לענין **מה ששחרר רבי אליעזר עבדו להתפלל**.

ואין זה אסמכתא - יש
שיטות שמכירת קרקע לגוי אסורה רק מדרבנן (עיינו שו"ת רדב"ז חלק ו ב' אלפים רמז). הרב מוהליבר מציין שאין ההלכה כאותן השיטות.

48. הרב שמואל מוהליבר - שו"ת יורה דעה סימן כב
אפילו לדין דסוברים דלא תחנם קאי על חניית קרקע מהתורה **ואין זה אסמכתא** שפיר שרי, דהא זהו דווקא כשמתכוון לטובת הנכרי, מה שאין כן כשהוא מוכר למכור לטובת עצמו מותר למכור כמו שכתב הכפתור ופרח... ואם כן עיקר המכירה בעת השמיטה היא לטובתינו ומוכרחים אנו לזה, פשיטא דשרי, בלי שום פקפוק.

49. הרב מרדכי רובין - שמן המור סימן ד
אית לן למימר דכל שאין המכר אלא לשתי שנים בלבד לא מקרי חנייה בקרקע בזמן הזה דאיכא הנך צדדי הנזכר, ומה גם דעל ידי תקון מכירה הלא הוא גורם להיות לישראל חנייה בקרקע יותר שיקנו כרמים בארץ הקדושה הלוז.

על שחרור עבד לדבר מצוה - ראו בדברי
ההסבר למקור 47.

50. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - משפט כהן סימן סג
ויותר יש לומר כמו דפירש הר"ן בגיטין פרק השולח **על שחרור עבד לדבר מצוה**, דמותר מטעמא דלא תחנם נאסר דוקא כשמכוין לטובתם, והכא נמי לא שייך איסור דחנייה בקרקע במכירה כזו, שהיא דרך הערמה להפקיע מקדושת שביעית כדי שיוכלו לעבוד בהיתר, שהיא לטובתינו כדי שיתחזקו ישראל בקרקע.

❖ **עיינו שוב במקור 27. האם ה'ישועות מלכו' מסכים עם 'שמן המור' והרב קוק?**

51. חזון איש שביעית סימן כד אות ד
ואף על גב דלענין 'לא תתן להם חן' כל שעושה לריוח ישראל מותר, וכמו שכתב הר"ן פרק השולח לענין לשחרר עבדו... הכא לענין חנייה בקרקע אין חילוק, דנתינת חן אינו אלא ברגש החנינה אבל לא בדורש טובת עצמו, אבל חנייה בקרקע המציאות של עובדי עבודה זרה על אדמת ישראל בקנין שנאווי לפני המקום, וכל שקנה הקרקע והיא שלו הרי עובד עבודה זרה חונה על קרקע הארץ... ולפיכך אין מקום להתיר למכור לנכרי בשביל להפקיע קדושת שביעית, ואדרבה איסור שביעית דרבנן בזמן הזה ומכירה - {איסור} 'לאו' דאורייתא...

❖ **איזה דין חמור יותר בעיני החזון איש: השמיטה או מכירת הקרקע לצורך היתר מכירה?**

52. הרב צבי פסח פראנק - הר צבי זרעים חלק א סימן מז
סברא זו {של החזון איש} טובה היתה אילו היה נמצא מפורש חילוק בין דין מתנת חנם ובין נתינת חנייה אז היו מתקבלים על הלב דברים הללו... אבל מכיון שהחילוק בדין אינו לא במקרא ולא במשנה וגמרא, אין סברא כזו קובעת מסמרות לבנות על זה יסוד לדינא, **ומאן מפיס** להכריע דכאן הטעם הוא משום דשנואה לפני המקום חנייתו, וכאן הקפידא על רגש חנינה של הנותן?

מאן מפיס - מטיל גורל
(מלשון 'פיס'). כלומר, אין יכולת להכריע מסברה איזה מן הטעמים נכון.

מכירה במקום שיש הפסד ליהודי

53. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מד עמוד א

המוכר ביתו לעובד כוכבים - דמיו אסורין.

ועובד כוכבים שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני עובדי כוכבים - מותר ליטול את דמיו, וכותב ומעלה בערכאות שלהן, מפני שהוא כמציל מידם.

רש"י: המוכר ביתו לעובד כוכבים - בארץ ישראל, דאמר קרא: 'לא תחנם' - לא תתן להם חנייה בקרקע.

❖ **מדוע יש הו"א שאסור ליטול מהאנס את דמי הקרקע? מדוע למסקנה הדבר מותר?**

54. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת דמאי פרק ו הלכה א, ועבודה זרה פרק א הלכה ט

הנותן שדהו בקבלה לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשרות: עד שלא באו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר על ידיו...

עד כדון {עד כאן} במקום שישראל מצויים, במקום שאין ישראל מצויין? נישמענה מן הדא: רבי סימון היו לו שדות בהר המלך. שאל לרבי יוחנן, אמר ליה: הבירן {ישארו כשדות בור} ואל תשכירם לגוי. שאל לרבי יהושע בן לוי ושרא ליה. סבר רבי יהושע בן לוי {ב} מקום שאין ישראל מצויין {מותר להשכיר}.

55. רבי אשתורי הפרחי - ספר כפתור ופרח פרק י

מסכת גיטין (מד, א) תניא: 'המוכר ביתו... וכותב, לו שטר. ומעלהו בערכאות שלהם, לחתמו...

מסתברא דהוא הדין ישראל הדר בעיר שכולה גוים בארץ ישראל, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית, שיכול למוכרה לגוים, כי הוא מתירא שהגוים יחריבוהו, או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל, ואנסוהו זוזי {נאלץ למכור בגלל דוחק כלכלי}, ואין שם ישראל שיקנהו אפילו בזול. וההיא דאין מוכרין להם בתים נוקמה בדליתא לחדא מהני תנאי.

56. הרב שניאור זלמן מלובלין (ה'תורת חסד') - שו"ת זכר שמחה (של חתנו) סימן רטו

אין להביא ראייה מהא דאיתא בגיטין (דף מד, א) בגוי שאנס ביתו של ישראל ואין בעליו יכול להוציאו... דהתם שאני דבין כך ובין כך כבר יש לו להגוי חנייה בקרקע ואינו אלא כמציל מידם לחוד, דעיקר האיסור מבואר ברמב"ם בפרק י מהלכות עבודה זרה: 'לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא'. וכל שאין הישראל יכול להוציאו מידו הרי ישיבתו קבועה היא ואין נפקא מינה אם קנה מהישראל או לא...

ויש להביא ראייה לאיסור דאסור למכור להם בתים בארץ ישראל אפילו במקום פסידא דהישראל, דהרי בהא דאין משכירין להם שדות בארץ ישראל דהוא אימור דרבנן משום גזירה, מצינו בזה פלוגתא דאמוראי בירושלמי אם יש להתיר במקום פסידא דהישראל, כדאיתא בירושלמי {מקור 54} ואף דמסתמא הילכתא כרבי יהושע בן לוי לגבי רבי יוחנן... מכל מקום רבי יהושע בן לוי הכא נמי לא קאמר אלא באיסור דאין משכירין דהוי דרבנן, מה שאין כן באיסור מכירה שהוא איסור דאורייתא משמע דלכולי עלמא אין היתר אף במקום פסידא דהישראל.

❖ **האם ה'תורת חסד' מסכים עם דברי החזון איש שבמקור 46?**

❖ **לדעת ה'תורת חסד', מדוע התיר ר' יהושע בן לוי להשכיר לגוי במקום שבו אין ישראל מצויים?**

57. הרב דוד שפירא - בנין ציון סימן ב אות צח

ראיתי בספר תורת יהונתן... במחילת כבוד תורתו הפריז על המדה לפרש בכוונת הכפתור ופרח הנ"ל, דהיא משום דאיסור זה דלא תחנם דלא תתן להם חנייה בקרקע ארץ ישראל, אינו אלא כשעושה לטובת הגוי הקונה כגון במקום שיכול למכור לישראל ומוכרה לאינו יהודי שנראה כאילו עושה הדבר לטובת האיני יהודי, אבל אם עושה הדבר לטובת עצמו דהיינו במקום שאין שם ישראל לקנותה מממנו ואם לא ימכרנה לאינו יהודי יפסיד שפיר דמי למכור לאינו יהודי. ולפי זה העלה גם לעיני שמיטה כיון דאם לא ימכור השדה

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

לאינו יהודי יהיה אסור להישאל לחרוש אותו ולזרעה, ואין לך הפסד מרובה גדול מזה כי כולם עניים ואביונים אשר אין להם במה לפרנס את עצמן ולכלכל אותם ואת טפם, בודאי שפיר דמי למכור השדות על שנת השמיטה לאינו יהודי, וליכא בזה משום לא תתן להם חניה בקרקע ארץ ישראל, כיון שעושין הדבר לטובת עצמן כו' יעויין שם.

ועמדתי משתומם על דבריו אילו, דהא מדברי הכפתור ופרח גופיה הנלקחין מש"ס דגיטין מד הנ"ל נסתרין דבריו, דלמה הוצרכו להתיר המכירה רק באנס הגוי את הקרקע ומטעם שהוא כמציל מידם, הא משכחת היתר המכירה אפילו בלא אנס הגוי את הקרקע ובלא הטעם שהוא כמציל מידם, באופן שמוכר הקרקע לטובתו! ולא מצינו בשום מקום לחלק בין אם המכירה היא בהשתדלותו של הגוי לקנותו לטובתו לבין אם הישראל משתדל למכרו לטובתו. וגם מצינו בירושלמי... הרי אף דמה שרצה רבי סימון להשכיר היה לטובתו שלא יאבדו, ואפילו הכי אמר לו רבי יוסי יאבדו, ולא התיר לו אפילו להשכיר ומכל שכן למכור.

❖ **לדעת ה'בני ציון', כיצד יש לפרש את דברי ה'כפתור ופרח' במקור 53?**

58. הרב צבי פסח פרנק - שו"ת הר צבי זרעים סימן מז

מההיא דגיטין מוכיח בספר 'כפתור ופרח' דבמקום הפסד שריא למכור לגוי. ומה שדוחה בספר בני ציון הנ"ל דאם כן למה לי טעמא שהוא כמציל מידם, אין זה קושיה והכל הולך אל מקום אחד {אין הבדל משמעותי בין המקרים}, דבשביל הפסד ולטובת הישראל ליכא משום לא תחנם ואינו אלא כמציל מידם.

❖ **כיצד לדעתכם יתרץ הרב פראנק את ראיית ה'בני ציון' וה'תורת חסד' מהירושלמי במקור 54?**

יחידה ו: האם אסור למכור לגוי קרקע משום 'והארץ לא תימכר לצמיתות'?

59. ספר המצוות לרמב"ם מצוות לא תעשה רכז

הזהירנו שלא למכור אחוזתנו בארץ ישראל מכירה קיימת והוא אמרו (פי' בהר) 'והארץ לא תמכר לצמיתות'.

60. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רכז

כתב הרב {הרמב"ם} ... ולא נתבאר לי עניין המניעה הזאת...

ומצאתי בירושלמי {מקור 2 בשיעור 17-19} ... ואמרו אמר רבי אלעזר ברבי יוסי קומי רבי יוסי ודא מסייעא לרבי מאיר: 'והארץ לא תמכר לצמיתות' - לחלוטנית'... והענין הזה בעצמו רמזו בגמרא שלנו ברביעי של גיטין {מקור 1 בשיעור הני"ל}... והנראה מדבריהם אלו שהיא **מניעה** שלא נצמית הארץ ביד הגוים ולא נעזבנה להם בממכר מוחלט...

אחרי צוותו חזרת הקרקעות ביובל שצוה על הלוקח להחזירם, צוה עוד על המוכר שיזהר שלא תמכר הארץ לצמיתות, והוא למי שיחזיק בה ולא ינהוג בה דין יובל עמנו - הם הגוים... ונתן בה טעם... לפי שהארץ שלו יתעלה ויתברך ואנחנו כולנו גרים ותושבים עמו, ולא יחפוץ להושיב בה אחרים זולתינו רק בידינו תשאר ואלינו תחזור.

מניעה - איסור. לדעתו אסור למכור לגויים קרקעות בארץ ישראל, מהטעם שיכתוב לקמן, אך אם מכר - המכירה תקיפה.

61. רבי יצחק ליאון אבן צור - מגילת אסתר מצות לא תעשה רכז

נראה לי שהנכון כדברי הרב {הרמב"ם} שלא זה הוא מניעה על המוכר, שלא יתנה בשעת מכירה למכרה לו לעולם, **אף כי אין בדבריו כלום**... שלפי פירוש הרמב"ן בזה המאמר שאמר שכוונתם היא שאסור למכור לנכרי בהחלט, אם כן לדברי האומר: 'יש קנין לנכרי בארץ' **יסבור שמותר למכור לנכרי לצמיתות?**... וגם בגמרא שלנו לא הזכירו אם יש קנין לנכרי בארץ רק לענין הפקעת מעשר, ומשמע אפילו מכירה דיום אחד. וכן אמר גם כן בעבודה זרה (כא) במתניתין: 'אין משכירין להם שדות', ופירש בגמרא: משום חניית קרקע ומשום דקא מפקע לה ממעשר, לכן נאמר שלא זה הוא אזהרה לישראל שלא יתנה בשעת המכירה למכור לצמיתות אפילו לישראל אחר.

אף כי אין... - אסור למוכר ולקונה היהודים להתנות ביניהם שהקרקע לא תחזור לבעליה ביובל, אפילו שאם התנו כך אין תוקף לתנאי, והקרקע תחזור ביובל.

יסבור שמותר... - לשיטה שלגוי יש קנין, קדושת הארץ והחיוב במצוות התלויות בה, פוקעת מקרקע שנמכרה לגוי, ולכן יהיה מותר למכור לגוי קרקע, כי אחרי המכירה לא תחול מצוות יובל.

❖ **איך ה'מגילת אסתר' מסביר את דעת הרמב"ם שלא באר שהאיסור הוא במכירה לגויים?**

62. חזון איש שביעית סימן כא אות ב

והיה אפשר לומר דשייך לא תמכר לצמיתות אף בזמן שאין היובל נוהג, כיון דקדושת הארץ קיימת, ואילו חזרו ישראל על אדמתן, וכל אחד יכיר את שלו נוהג יובל ואין צריך קידוש חדש... ומיהו נראה... בזמן הזה לא שייך חזרת יובל כלל, דכיון שירשו האויבים את הארץ קנו בכיבוש מלחמה וביאוש שפקע שם בעלים.

❖ **עיון נוסף: עיינו גם בדברי ה'מעדני ארץ' סימן טז אות ו שכתב באופן דומה.**

63. הרב עובדיה יוסף - שו"ת יביע אומר חלק י - יורה דעה סימן מא

בזמן הזה אין לחוש במכירה לישמעאל, כמו שכתב במזבח אדמה הני"ל {מקור 31}, שהרי אין היובל נוהג בזמן הזה, ומה גם שאין דברי הרמב"ן מוסכמים, והרמב"ם בספר המצות (לא תעשה רכז) מפרש שהוא אזהרה למוכר וללוקח שלא יעשו תנאי ביניהם לעשות ממכרם לצמיתות (ועיין בדברי הרמב"ן הני"ל בהשגותיו לספר המצות שם). והרמב"ן עצמו בפירוש התורה (ויקרא כה, כג) כתב עוד פירושים בזה.

יחידה ז: היתר בעבודת ומכירת הקרקע מטעם שהקרקעות שייכות למלך

64. תוספות מסכת עבודה זרה דף נח עמוד ב - נט עמוד א ד"ה בצר לאו היינו
בכל שאר התלמוד משמע דחוי"ל חייבת במעשר... {וקשה, שהרי} אין אנו מפרישין עכשיו אף לא כקולי
חוי"ל!

אומר רבינו תם: דקרקעות שלנו משועבדות הם לשרים, ודינא דמלכותא הוא שאם לא יתנם שיהו
משועבדות ביד גוים ומשוקעות לו, ולכן אינם שלנו.

וקשה לר"י: כי גם בימי החכמים היה להם קרקעות לטסקא {מס} כדאמרינן פרק חזקת הבתים (בבא
בתרא נד, ב): 'מאן דלא יהיב טסקא לא ליכול ארעאי. ועוד קשה: כי אנו יש לנו הרבה קרקעות שאין בהם
טסקא.

❖ **לפי רבינו תם, מדוע אין צורך להפריש תרומות ומעשרות בזמן הזה בחוי"ל?**

❖ **עיון נוסף: עיינו בהמשך דברי התוספות שם הם מביאים גם את דעת ר"י לגבי הפרשת תרומות
ומעשרות בחוי"ל.**

65. רבי משה טיראני - שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד

ישראל שיש לו שדה שחכר אותו מן הגוי, או אפילו הוא שלו ממש ויש למלך או לעבדו חק על כל מה שיצא
מן הזריעה חלק ידוע, ואפילו לא יזרע אותו יכריחו לתת לו החלק שהיה מוציא הקרקע אם היה זורע אותו,
שהוא מותר לחרוש בו. **דהוי כמו ארנוני לפירש רש"י ז"ל.** וכל הני רבוותא דסברי דשביעית בזמן הזה
מדברנן יכולים לפרש פירוש זה, ואינו צריך שיהיה אונס גדול. וכן יכול לחרוש בבקרים שלו {בהמות
עבודה} כמו שהוא זורע בקרקע שלו. וכל שכן אם השדה שאינו שלו, אלא שחכר אותו מן הגוי, דהיינו כמו
שכירות, שאם יכריחוהו לפרוע חק המלך אם לא יזרענו, שמוותר לו לזרעו ולחרוש בבקרי.

דהוי כמו ארנוני -
לפירוש רש"י (סנהדרין
כו, א ד"ה אגיסטון)
מותר לעבוד בקרקע
בשביעית בזמן הזה, אם
חייבים להעלות מס
מהתבואה למלך.

66. רבי משה גלנטי - שו"ת מהר"ם גלאנטי סימן נז

שאלה: על קרקעות שהם מנהר קאסומיאה {ליטני} להלן לצד צידון, מה יעשו בשביעית הכא בשנה הבאה
שהיא שנת שמיטה? איך יתנהגו בה בשביל הגויים שמאיימין אותם שיקחו מהם שוורים וכל כלי המחרשה
ושאר דברים? ילמדנו רבינו הדין ושכרו כפול מן השמים.

תשובה: {בתשובה דן המהר"ם האם אזור הליטאני חייב בשמיטה, או שדינו כחוי"ל}... נראה שאינן יכולין
לפטור עצמם מהשביעית.

עם כל זה נבקש צד היתר במה שנבאר, והוא, כי מה שנאמר 'שדך' ואסרה התורה בשביעית ושאר איסורין
בגוף הקרקע כשהיא שלו. אבל קרקעות הללו כולם הם מהמלך ירום הודו והם מוכרים אצלם לתת חומש
{20% למיסים} למלך ירום הודו, וארבע ידות להם, או כפי מנהגם, ובשנה השביעית ימכרו כל אחד זכותו
או חזקה שיש לו לגוי **סתם** 'אני מוכר לך כל זכות שיש לו בקרקע'. ואחר כך, בשיעבור השביעית יחזור
ויקנה אותה, ולית בזה בית מיחוש כיון שאינו ארץ ישראל ממש כבושה תחת ידינו... כל זמן שאינו מפרש
יתחזור לו אחר השביעית, כי אם סתם. ומוכר סתם כל כלי המחרשה והשוורים, כי דוקא לישראל החשוד
אסור למכור כלי העבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה, אבל לגוי מותר כמו שכתב הרמב"ם זלה"ה,
ולפי שאינם בני חיוב בשנה שביעית.

סתם - מכירה רגילה
ללא הקצבת זמן.

הנה תיקון זה יכולים לעשות, אבל הם בעצמם אסורים לשום יהודי להטפל לעשות שום עבודה בשביעית,
אפילו שיהיו אותם המקומות סורייא או כיבוש ראשון, אם לא שיהיה חוצה לארץ לגמרי גמורה. כמו עמון
ומואב ומצרים ושנער.

67. הרב מרדכי רובין - שמן המור סימן ד

לפי כל מאי דכתיבנא לעיל דהסכמת רובא דרבוותא האחרונים ז"ל עלו דבזמן הזה אפילו בחלק הארץ אשר
כבשו ככבוש שני אין שביעית נוהגת אלא מדברנן... והגם דעין רואה לפוס פשטא דלישאנא דהרב הנזכר
{מהר"ם גלנטי} שלא מלאו לבו לעשות תקון המכירה אלא דוקא בחלק הארץ אשר לא כבשו בכבוש שני

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

ולא בחלק הארץ אשר כבשו בכבוש שני אשר היא ארץ ישראל גמורה, מכל מקום הרואה יראה דהיינו טעמא משום דסבירא ליה לפום ריהטא דבחלק אשר כבשו בכבוש שני שהיא ארץ ישראל גמורה אף בזמן הזה שביעית נוהגת בה מדאורייתא, שלא עמד בזה ודן את הדין אף אם בזמן הזה שביעית נוהגת מדאורייתא... אמנם... רובא דרובא דרבוותא הסכימו דבזמן הזה גם בחלק כבוש שני שביעית אינה נוהגת אלא מדרבנן הן כחינו יפה לעשות משפט תקון המכירה כנזכר כמובן.

68. הרב יעקב וילובסקי - בית רידב"ז סימן א סעיף יא

כיון דהמלך נוטל בתבואה נמצא דיש להמלך חלק עשירי בגוף הקרקע... נמצא דחלק עשירי מן השדה הוא שדה נכרים, ובשדה נכרים לא אכפת לך... לדעת הבית יוסף דפסק שיש קנין לנכרי להפקיע הקדושה אין בו קדושת שביעית ומותר בסחורה...

אבל אם הארנונא היה אך מכס לבד כל זולעם {דונם} קרקע מקח כך וכך, אז אין לו חלק בגוף הקרקע ושייך גוף הקרקע לישראל **קנין הגוף**, והמלך שמקבל מכס יש לו **קנין פירות** לבד כדאיתא בר"ן ז"ל במסכת נדרים דף מז ע"א, אז אף שישראל מותר לזרוע בשביל חלק מהמכס ולמכור התבואה וליתן המעות להמלך דגם זה נקרא אוספי שביעית ולא סוחרי שביעית, דהא אוסף בשביל המלך לסלק לו הדמים, ומותר לישראל לאכל משום דקנין פירות דהמלך דקני את הגוף לפירותיה אינו מוזהר על שביעת הארץ, אבל לענין סחורה לכולי עלמא אסור, אף להבית יוסף דסבירא ליה שדה של נכרים אין לה שום קדושת שביעית...

אבל אם המלך עושה מס על קרקפתא דגברי ואין לו מעות לפרוע אסור לו לזרוע בשביעית כדי שיהא לו מעות במה לפרוע, כמו שאסור לחלל שבת בשביל פרנסה כדי שיהא לו במה לשלם מס המלך, כיון דאין כאן סכנת נפשות. ואינו מותר אלא דווקא כשמוטל על השדה זו המס ומאסף התבואה מן השדה זו גופיה בעד המלך שמזה יפרע המעות, אבל לא בשביל מס דאקרקפתא דגברי מונח...

ומזה הראנו לדעת כי הרבנים הנאורים דפסקו דלזון אשה ובנים לא גרע מארנונא לא ידעו בין ימינם לשמאלם, המקום ירחם. וכל זה מותר לזרוע אך דווקא לפי השיעור מעות שמונח על כל השדה מותר לזרוע חלק מזה כדי לשלם החלק של המלך ולא יותר, ואך מפני שאי אפשר לצמצם יכול לזרוע מעט יותר וכן כתב המב"י ז"ל בחלק ג סימן מו, ומה שכתב המב"י ז"ל דלא מצא במפרשים ז"ל דהיתר דארנונא כיצד, אם יכול לזרוע כל שדה או דווקא לפי ערך שיטול הארנונא, אך הרמב"ם ז"ל כתב מפורש דוקא החלק שבעד המלך לבד...

ובזמן הזה דהחוק מי שאינו זורע שדהו אינו משלם שום תשלומין זולת בשאינו זורע ג' שנים רצופות, וכן הגוים מניחים בכל שנה חלק ג' או ד' משדותיהן בור כדי להשביחם, ומקיימין ב' פעמים שמיטה בכל שבע שנים, ואינן משלמין בעד החלק שאינן זורעים, לית דין ולית דיין שאין שום היתר, ואוי לנו בעוונותינו הרבים, שהיהודים זורעים תמיד כל השדה ואף בשנת השבתון, המקום ירחם על עמו וארצו.

❖ **מדוע שיטת המיסוי משפיעה על דיני השמיטה?**

69. הרב יעקב וילובסקי - בית רידב"ז סימן ד אות יג - דף נח עמוד א

משום ארנונא אינו מותר אלא למסור גוף התבואה על ארנונא, אבל לא לעשות יקב יין ולמכור ולסחור וליתן המעות על חובת ארנונא.

❖ **הסבירו את דברי הרידב"ז במקור זה לאור דבריו במקור הקודם.**

מעמד הקרקעות לאחר הקמת המדינה

70. הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי - ספר השמיטה עמוד סה

עכשו כשיש לנו ברוך השם ממשלת ישראל על ארצנו... מצד אחד החמרה בעית השמיטה... קשה לצרף את ההיתר 'משום ארנונא'... שאין הסברא נותנת להתיר לממשלת ישראל (המצוה גם היא על התורה והמצוה) משום ארנונת ישראל... אבל מצד השני יתכן לומר... שכיום יש לא רק מסתננים חומסים ושוודדים אלא

קנין הגוף - קנין בקרקע עצמה.
קנין פירות - קנין בפירות הקרקע.

שהננו מוקפים אויבים אורבים לנפש, ושגם שמו עלינו מצור כלכלי ולא על נקלה יש להביא מזון מבחוץ, ומבחינה זו אפשר שישנו גם הטעם המובא בתוספות (שם) 'משום סכנת נפשות'.

71. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג - פסקים וכתבים חלק ג סימן נ

העירו שבשמיטה זו חסר לנו הנימוק המפורש... שעכשו אין הקרקעות שלנו משום דינא דמלכותא שנחשבים בעלי הקרקע רק כאריסים... כי תודה לאל זה נשתנה על ידי מדינת ישראל. ואולם מאידך גיסא נתחזק בהרבה הנימוק של חיי נפשות וקיום המדינה הישראלית בשום לב לקיבוץ הגלויות ההולך ומתמיד, ומצב התזונה וסכנת המלחמה המאיימת עלינו.

72. הרב שלמה גורן - תורת המדינה עמודים 452 - 454

לאחר תקומת המדינה, כאשר כל אדמות ארץ ישראל הן תחת הריבונות של ישראל, זוהי בעלות-על על כל ארץ ישראל, באשר כל בעלי האדמות חייבים לשלם מס על האדמות למדינה... לפי זה כאשר המלכות היא של ישראל ומשלמין בארץ ישראל מס למדינה, בוודאי שיש בריבונות ובעלות זו של המדינה על הארץ, כדי למנוע הפקעת קדושתה על ידי העברת הבעלות הפרטית שלנו לנכרים. מכיון שגם לאחר המכירה לנכרי נשארות האדמות תחת בעלות-על של השלטון היהודי, המהווה רשות עליונה על כל אדמות המדינה לפי שיטת התוספות...

מכל האמור, ברור שלאחר קום המדינה כאשר רוב ארץ ישראל נתונה בידי יהודים, אין תוקף להיתר המכירה כפי שכתב הגראי"ה קוק בעצמו. או שההיתר נחלש לגמרי ואין לסמוך עליו, בייחוד כאשר מדובר על מכירת כל ארץ ישראל לנכרים כדי להפקיע את קדושתה...

אבל אזורי יהודה ושומרון וחבל עזה, הנמצאים תחת ממשל צבאי, והחוק הישראלי לא חל עליהם, ומבחינת הסטטוס החוקי שלהם אין למדינת ישראל ריבונות על אזורים אלו, לצערנו הרב נוהגת בהם ממשלת ישראל לפי החוק הבינלאומי, שמגדיר את האזורים הללו כשטח כבוש בידינו, אוי לאותה בוושה ואוי לאותה כלימה. אבל זו המציאות החוקית בשטחים אלו. ולא עוד אלא שהחוק הירדני הוא התקף ביהודה ושומרון. באזורים אלו כל שהמתנחלים מכרו אדמתם לנכרים תוקפו של היתר המכירה תקף שם יותר מאשר בארץ ישראל עצמה, שיש בה ריבונות יהודית שהיא בעלות-על על אדמותיה. כמו שביארנו לעיל.

❖ מהי נקודת המחלוקת בין הרב גורן לרב טוקצ'ינסקי ולרב הרצוג לגבי הגדרת בעלות המדינה על

הקרקעות הפרטיות?

חידה ח: מכירת הקרקעות היא שליחות לדבר עבירה

73. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מב עמוד ב

אין שליח לדבר עבירה, דאמרינן: דברי הרב ודברי תלמיד - דברי מי שומעים?

74. חזון איש סימן כד אות ד

המוכר על ידי שליח ודאי לא חייל המכירה מדין אין שליח לדבר עבירה, ומיהו על פי זה נצולים מאיסור מכירה.

75. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן ס

ברורים הם דברי משנה למלך (גניבה ג, ו), על פי דיוק לשון הרמב"ם שם, **דכל מקום שהשליחות היא בסתם לא נתבטלה אפילו כשנעשית על פי דבר עברה, וכאן ההרשאה כתובה בכללות ויכולים אנו גם למכרה לישראל, והישראל יוכל אחר כך למכור בעצמו לנכרי.**

76. הרב צבי פסח פרנק - שו"ת הר צבי זרעים ב סימן נ

ולכאורה כל עיקר הטענה משום לא תחנם, אין זה נוגע להכלל כולו, דאיסור לא תחנם אכתפא דמרא שדיא { על בעל השדה בלבד } ורק המוכר עובר על זה ולא הלוקחים והנהנים מהפירות, אך הגאון בעל החזון איש הוסיף בזה דמכיון שלפי הנהוג נעשית המכירה על ידי הבית דין שהמה מוכרים השדות מדין שליחותן של בעלי השדות, ואם יש איסור על עצם המכירה הרי קיימא לן דאין שליח לדבר עבירה והמכירה בטלה... אבל כד נעיין אין זה מוכרח, שהרי בנתיבות - המשפט (ריש סימן קפב) כתב בזה הלשון: ותדע דהא לרוב הפוסקים אפילו בשליח לדבר עבירה המעשה קיים, ומאי דאמרינן אין שליח לדבר עבירה **אינו אלא חיוב עונש שהמשלח פטור**. וכן הוא בתוספות בבא מציעא (י, ב ד"ה דאמר לישראל) לתירוץ קמא עכ"ל. ובר מן דין הא שיטת התוספות והמרדכי דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, וכאן השלוחים המוכרים בודאי סבירא להו דאין כאן עבירה חס ושלום, דאינם משועבדים לדעת האוסרים במקום שגדולי הדור התירו המכירה, אם כן השליחות אינה בטלה.

דכל מקום שהשליחות...

- לדעת המשנה למלך שליחות לדבר עבירה בטילה רק כאשר המשלח מינה את השליח לבצע עבירה, ולא כאשר שלח אותו לעשות דבר שניתן לבצעו גם בדרך של היתר.

אינו אלא... - לדעת

נתיבות המשפט, בשליחות לדבר עבירה יש תוקף למעשי השליח (למשל אם נשלח לתת גט לאשה - הגירושין חלים), אלא שהשליח ישא בעונש על העבירה ולא המשלח.

- ❖ **אילו שני טעמים מביא הרב פרנק לכך שדין 'שליח לדבר עבירה' לא משפיע על תקפות המכירה?**
- ❖ **עיון נוסף: עיינו בהמשך דברי הרב פרנק, שם הוא מביא נימוקים נוספים לכך שלא תהיה בעיה של 'שליח לדבר עבירה'.**

77. הרב שלמה יוסף זווין - לאור ההלכה

מצד 'אין שליח לדבר עבירה' יש מקום לקיים המכירה. מלבד מה ששיטת כמה ראשונים היא, שאם השליח שוגג, אין לומר בו "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין"... הרי מלבד זה דעת כמה פוסקים שאם השליח מוחזק לעשות העבירה יש שליח לדבר עבירה, והרבנות הראשית הרי מוחזקת היא בכל שמיטה ושמיטה לסדר את המכירה.

78. חזון איש שביעית סימן י אות ו

ואתרוגים של שביעית... אותן שמוכרין על ידי עצמן ולא על ידי שליח פרדסיהן לנכרי אף שעוברים בזה משום לא תחנם מכל מקום הוי מכירה, ולדעת ספר התרומה פקעה מהן קדושת שביעית, ואף על גב שקשה לסמוך על זה וכמו שכתבתי לעיל סימן ו {לגבי קניין לגוי בארץ ישראל}, מכל מקום יש להם על מי שיסמכו, ולכן אין לאסור פירותיהן דיעבד.

- ❖ **הערה: בשמיטות האחרונות משתדלות ועדות השמיטה שהמכירה תתבצע על ידי בעלי הקרקעות באופן ישיר, ולא על ידי שליחות, כדי שהמכירה תהיה תקפה גם לדעת החזון איש.**

יחידה ט: מכירה בלי רישום בטאבו

79. שולחן ערוך חושן משפט הלכות מקח וממכר סימן קצד

אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושים כפי משפט המלך.

80. רבי שמואל סלנט - שו"ת רבי יצחק אלחנן ספקטור - מכתב לרבי יצחק אלחנן

והנה ידוע פה, שמכירת קרקעות שאינה נעשית בתוקף הממשלה כחק וכנימוס, אינה שוה כלום, ולמכור לאינם יהודים כחק וכנימוס בתוקף הממשלה, הוא דבר שאי אפשר בשום אופן כעת. וגם כי הנדיב הבאראן {רוטשילד} לא ירצה בזה בשום אופן, וגם איך ימכרו היושבים בהקולוניות בעת שהאדמה איננה נכתבת על שם, כי לפי הנשמע רוב הקולוניות נכתבו בהממשלה על שם האדון ערלאנגר בפאריז, שהוא עוסק בזה בפקודת הבאראן הנדיב שיחיה.

81. רבי יצחק אלחנן ספקטור - שו"ת רבי יצחק אלחנן מכתבים - מכתב ג לרבי שמואל סלנט

על דבר מה שדרש כבוד תורתו ממני איך דעתי במכירת הקרקעות לישמעאל על דרך היתר בשביעית, אם יהיה עשוי בערכאות או בשטר הנעשה בבית דין של ישראל. הנני להודיעו כי דעתי שיהיה מספיק בנעשה השטר בבית דין של ישראל לבד, וביארתי זה בטוב טעם ב"ה בקונטרסי, ואין לי כח להעתיק את דברי מקונטרסי בזה. וכן במכירת חמץ ושביתת בהמתו בשבת ובבכור. ובדאורייתא גם כן סמכין על קנינים שלנו ולא מהדרינן שיהיו נעשים בקנינים של דיניהם, וגם היכא דבעינן קנין משיכה, בכל הנך סמכין על קנין החדרים שיהיה קנין חצר אגב קרקע, אף דהשטר נעשה רק באופן המועיל רק בדינינו, ועל כן אין להחמיר בזה.

82. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) - סימן ע

מצד המכירה גם כן אין לפקפק מצד דינא דמלכותא, משום שבמכר כזה הנעשה לא לתועלת של מסחר חומרי אלא מפני תיקון של ענין דתי, אין המלכות מקפדת כלל שיהיה נעשה דוקא בערכאות. וגם כשהקונה הוא ישמעאלי שקונה מישראל הם מאשרים את הקנייה אפילו בלא ערכאות.

83. הרב שמואל אהרון יודלביץ' - כרם ציון (תשכ"ה) שביעית פרק ב אות יב - עמוד כו

בענין המכירה כתב הגאון הגדול בדורו מורינו הרב יצחק אלחנן באחד ממכתביו... המכירה יכול להיות גם בבית דין של ישראל ולא להצריך ערכאות דוקא. עכ"ל.

ולכאורה הא הדין מבואר בחושן משפט (קצד) דאם דין המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר עושים כפי משפט המלך, ועוד יש עיכוב בדבר דבספר דברי אמת מהר"י בכר מביא בשם ר"י בסן כל שלא העביר המכירה בפנקס הטבו לא סמכה דעתיה והוי ליה כמקום שכותבין את השטר דלא סמכה דעתיה, הכא נמי לא סמכה דעתיה כיון שאין לו כח כנגד הגוים והממשלה להחזיק כמו שלו. והנה על זה הטעם השני יש לומר כמו שהביא שם בתשובה, דאם האמין הלוקח למוכר שיכתוב לו השטר כבר סמכה דעתיה, הכא נמי אם נכתוב חוזה חוקית עם הגוי שבכל עת שיביא הכסף שאנחנו מחוייבים לסדר את המכירה בטבו על שמו - כבר סמכה דעתיה כיון שעל ידי הממשלה יכול להכריח לסדר את המכירה בטבו, והקנין חל תיכף באחד מדרכי הקנינים לפי דינינו. אבל השאלה הראשונה במקומה עומדת, דכיון דדינא דמלכותא דינא אין מועיל שום קנין זולת העברת המכירה בפנקס הטבו.

❖ לפי הרב יודלביץ', מהן שתי הבעיות במכירה בלי רישום בטאבו? לאיזו בעיה הוא מצא פתרון

לאיזו לא?

❖ האם הרב קוק במקור הקודם מיישב את הקושיה הראשונה או השנייה?

רבי יצחק אלחנן ספקטור (תקע"ז - תרנ"ו) נולד ברוסיה, וכיהן ברבנות בקהילות שונות, ידוע בעיקר כרבה של העיר קובנה שבליטא, בה יסד גם כולל בראשות רבי ישראל סלנט. פעל רבות כנגד רדיפת היהודים ברוסיה, וכנגד החוקים האנטי יהודים של ממשלת הצאר. משראה שהמוצא היחידי של יהודי רוסיה הוא לעלות לארץ, היה פעיל מאוד בתנועת חובבי ציון, ודחף לעלייה לארץ. היה מגדולי פוסקי ההלכה בדורו עד שהיו שכינו אותו 'רבן של כל בני הגולה', משום שהתייעצו איתו רבנים מכל העולם.

שביתת בהמתו בשבת - מותר ליהודי למכור את בהמתו לגוי על מנת שהיא לא תצטרך לשבות בשבת. בכור - נוהגים למכור לגוי חלקים מבהמות טהורות שעוד לא ילדו (מבכורות), ובכך פוטרם את הבכורות מקדושת בכור.

והוי ליה... - בגמרא במסכת קידושין (כו, א) נפסק שבמקום בו נוהגים לכתוב שטר-ראיה במכירת מקרקעין, עסקת המכר לא נגמרת בזמן התשלום, אלא רק לאחר מסירת השטר, כי לולא שטר זה הקונה אינו סומך על המכירה.

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

84. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן יח אות ב, יד

אות ב: נראה שאם אחד קנה קרקע באופן זה שאמר שהוא מאמין את המוכר שלא ישתמש כלל לרעתו בכך זה שהוא נחשב אצל הממשלה לבעלים... פשוט הוא דראובן שפיר קנה וחשיב בעלים גמור (וכן נהגו בזמן שארץ הקודש היתה תחת עול ממשלת טורקיה והיה אז חוק ששום נתין זר לא יוכל לרכוש לו נכסי דלא ניידי, ואף על פי כן התחכמו הזרים וירכשו להם בתים וקרקעות על שמות נתינים טורקיים)... וכיון שכן נראה דדוקא אם היה עושה המלך חוק שלא לסדר כלל שום מכירה כי אם בערכאות שלהם וכל העובר על זה ענוש יענש אז היה שפיר מסתבר דכיון שעיקר המקח הוא נגד חוקי המלכות הרי הוא בטל לגמרי משום טעמא דדינא דמלכותא דינא מה שאין כן בזמננו שאין המלכות מקפדת כלל על כך... ואם כן מהיכא תיתי נבטל אנחנו את המקח לגמרי מכל וכל?

אות יד: אלא שעם כל זה נראה לענייך שאין להכחיש כלל את המציאות ופשוט הדבר שבזמננו ודאי שאין הלוקח סומך דעת כל זמן שלא נרשם המקח בטאבו, ואפילו אם יאמר הגוי בפירוש דסמכה דעתו אןן סהדי דשקורי קא משקר...

אשר על כן נראה דבמכר לשתי שנים אפילו אם לא פירש כלל הגוי שהוא סומך דעת גם כן קנה, כיון דלגבי דעתא דאינשי הרי זה חשיב רק כשכירות ולא כמכר... וגם נראה שהגוי שפיר סומך דעת הואיל וידוע שהישראל מוכרח הוא לקיים את המקח, כי אם לא כן יהיו הפירות הפקר ויהא חייב לנהוג קדושת שביעית בהפירות.

❖ **הרב אויערבך מתייחס לשתי הבעיות שהזכיר הרב יודלביץ'. כיצד בעיות אלו נפתרות לדעתו?**

85. תקנות עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה) תשל"ט-1979

1. עסקה במקרקעין לצורך קיום מצוות השמיטה, שנעשתה באישור מועצת הרבנות הראשית (להלן - המועצה) או באישור מי שהמועצה הסמיכה לכך תהיה תקפה על אף האמור בחוק המקרקעין תשכ"ט-1969, או בכל דין אחר, ואף אם היא לזמן, ותהיה נגמרת אף בלא רישום.
2. עסקה כאמור בתקנה 1 תהיה פטורה מכל האגרות, המסים, הארנונות ויתר תשלומי החובה שתשלוםם הוא תנאי לרישום עסקה במקרקעין.

86. הרב עובדיה יוסף - שו"ת יביע אומר חלק י - יורה דעה סימן מ

ובספר פרי הארץ על עניני שביעית (סימן מה עמוד קטו) כתב בשם הגאון רבי צבי פסח פראנק, שהיום קיל טפי, שהמכר נעשה בהסכמת הממשלה, ואפילו מי שהחמיר על הרישום בטאבו מצד דינא דמלכותא, זהו רק כשהשלטון של גוים, אבל כשהשלטון של ישראל, והם מסכימים שמכירה זו תיעשה לטובת החקלאים שפיר דמי... לרווחא דמילתא בשנת תשל"ט התקבל חוק מיוחד בכנסת על פי בקשת הרבנות הראשית, לפיו, שלטונות מדינת ישראל מכירה במקירת הקרקעות לצורך השמיטה בשנת השביעית, שהיא תקפה, אף ללא רישום בטאבו.

87. הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (האדר"ת) - אדר היקר - אגרת ט

השכיל הרב רבי נפלי הערץ זצ"ל אב בית דין קהילת יפו ת"ו, להתיר למכור האילנות לאינו יהודי: דהקרקע בעצמו הרי יש בזה משום לא תחנם; ולעשות מכירה קלה שהיא כשכירות לא יועיל בדיניהם {לפי משפט הגויים}, ולעשות בדיניהם מלבד משום לא תחנם הוא דבר שלא יוחזר להם באמת. ועל כן העצה למכור האילנות עד מקומות היניקה שלהם על מנת לקוץ, ובזה לא שייך משום לא תחנם, וגם אין צריך כלל על פי דינא דמלכותא לכתוב בערכאותיהם רק בינו לבין עצמו די...

זה היה חידושו {של רבי נפתלי הערץ} והגאון רבי יהושע ליב דיסקין ז"ל הסכים לזה. ולבי נוקפני על זה בשתיים: (א) הך דעל מנת לקוץ הוא רק בקוצץ אחר כך, ולא באינו קוצץ (אם גם נאמר שבמעט הקרקע לא שייך לא תחנם)... (ב) הרי מהעפר שתחת קרקע של יניקת האילנות גם כן יונקים האילנות, ואנה נמצא שיעור לדבר לגבול עד שיעור כזה היא היניקה מלמטה ולא יותר, והרי שם בעפר הבא בספינה קאמר והים

מפסיק ומכל מקום אסור.

והרי שם... - בגמרא בניטין (ז, ב) הובאה מימרא מהמשנה בחלה (ב, ב) שגידולים הצומחים בעפר שבספינה חייבים במעשרות ובשמיטה, למרות שהים מהווה הפסק בין הקרקע לספינה.

88. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן יז אות ב

באמת הוא תמוה דכיון שעיקר הקרקע הוא של ישראל אם כן מנלן לחדש שבעלות הגוי בגושי העפר שלמעלה מהני להפקעת קדושה... ושמעתי ממורי הגאון מורינו הרב איסר זלמן מלצר שליט"א שהקשה קושיא זו, וגם הגאון בעל חזון איש תמה מאד על זה. אולם לדברינו נראה דלא מיבעיא אם נאמר שעיקר היתר זה לא היה אלא להפקעת קדושה מהפירות, ודאי מצינן לומר דבכהאי גוונא שקנה קרקע כשיעור יניקה חשיב הגוי בעלים גמור על הפירות ולא תבואת ארץ שלכם היא; אלא אפילו לענין עבודה גם כן... כיון שסוף סוף רק הגוי הוא הבעלים של שטח העליון ואין הישראל בעלים אלא על אוירה ולא על גושה לכן אמרינן יש קנין. על כל פנים נמצא דלפי זה לא היינו צריכים למכור את גוף השדה לגוי אלא סגי גם בהשכרת השדה והיינו יוצאים בזה מחשש לא תחנם דאורייתא.

יחידה י: השכרת השדה

ובדיניהם שכירות... -

כאשר לא נקבע מועד לסיום השכירות, המשכיר צריך להודיע לשוכר מראש לפני פינוי. אך אם נפל הבית בו מתגורר המשכיר, הוא יכול לבטל את השכירות ולפנות את השוכר ללא התראה מוקדמת. לעומת זאת, לפי דיני הגויים, גם אם נפל ביתו של המשכיר, הוא לא יכול לפנות את השוכר. הרב רובין הסיק מזה, שבדיני הגויים יש לשוכר בעלות על הבית לתקופת השכירות.

89. רבי מרדכי רובין - שמן המור סימן ד
והאידנא נהגו להשכיר {בתים לגויים לצרכי מגורים} כיון שאין נוהגין להכניס עבודה זרה... ועוד, נהי דלדידן שכירות לא קניא מכל מקום כיון שיד האומות תקיפא **ובדיניהם שכירות ליומיה ממכר ואף אם נפל ביתו של המשכיר** אינו יכול להוציאו הוי כמכר עד כאן לשונו {של הבית יוסף יורה דעה קנא, י}, הרי דבזמן הזה שיד האומות תקיפא דייננן לשכירות כמכר גמור... בהצטרף טעם הלוזה דבזמן הזה שכירות לגבי נכרי כמכר חשיב אל טעם הפסידא...

ולענין איסור עבודת הארץ דקא עביד גוי בארעא דישראל: הנה לפי טעם הלוזה דשכירות בזמן הזה לנכרי כמכר חשיב הנה איסורו קל טפי כקל מן קלים כאלו עביד בשדה שלו {של הגוי}, ואי לזאת הוא מוסיף תת כח בכחה דהיתרא לטעם דפסידא הנזכר להתיר לו משום פסידא אפילו באיסור דזריעה, ובפרט דהגוי הוא דקעביד מנפשיה... והשתא אם לא יניחנו הישראל לזרעה אית ליה פסידא כדכתבינא לעיל ושרי בכל כהאי גוונא.

❖ **על אילו יסודות מבסס 'שמן המור' דבריו להתיר השביעית על ידי השכרה לגוי?**

90. הרב יהושע ישראל טרונק מקוטנא - שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נו

על דבר שכתב הרב הגאון מקאוונא למכור על שתי שנים, ועל זה תמה מעלת כבוד תורתו הלא זה ממש שכירות, ולדעת רבינו ישעיה ז"ל {מקור 39 בשיעור 14} אדם מצוה על שביתת שדהו.

אני תמה הלא מבואר בחושן משפט סימן רי"ב סעיף ד' ההפרש שבין שכירות, לקנין פירות לזמן, ומכירה לזמן. **ובספר קצות החושן {רנו, ג} תירץ בזה הקושיה על דברי הרמב"ם** ז"ל דסבירא ליה דקנין פירות לאו כקנין הגוף וסבירא ליה דאחין שירשו המה כלקוחות והוא סותר כמבואר בסוף פרק השולח דאחין שחלקו הרי זה כמוכר לזמן ורשאי לחפור בורות ובזה הוי ליה כקנין הגוף.

ובספר קצות החושן... -

רק בעלי השדה יכולים להביא ביכורים ממנו, ואין די בבעלות על הפירות. גם מי ששכר את הקרקע לא יכול להביא ביכורים, כי 'קנין פירות לאו כקנין הגוף'. מהלכה אחרת אנו לומדים, שחלוקת ירושה בין אחים אינה מעבירה את הבעלות על הקרקעות המוריש באופן מלא, ובשנת היובל תהיה חלוקה מחודשת. מכאן לכאורה, שלאחים יש רק קנין פירות. וקשה, שלפי זה אף אחד לא יכול להביא ביכורים. קצות החושן מתרץ, שהבעלות הזמנית של האחים נחשבת כקנין הגוף, וכך הדין בכל מכר לזמן, אבל לא בשכירות.

91. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן טו אות ח

לענין הפקעה משביעית אפשר שפיר לתקן את המכר גם להחולקים על הקצות החושן, כיון דנתבאר שאם הקנה בפירוש גוף ופירות לזמן קצוב באופן שיהיה לו בתוך הזמן גם זכות אכילה ויכולת מכירה - מודו כולי עלמא דהוי קנין גמור.

אך פשוט הוא דבנידון דידן אין זו תקנה משום דיש לחוש שהגוי ימכור בתוך הזמן את השדה לגוי אחר... ונמצא שמוכרחים ודאי להתנות עם הגוי שהמכר הוא רק על מנת שישירר לאחר זמן את השדה בשביל המוכר.

92. הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (אדר"ת) - אדר היקר - איגרת ט

אולם **ההיתר שבהבלעה** קשה אולי לדמותו להא דהמב"ט ומהרי"ט, דשם השיבו כן ליחיד ולא לרבים, שהוא דבר מוזר לעשות היתר כזה בפומבי לכמה מאות בתי אבות, וכבר מוזהרים אנו שלא להורות דבר התמוה לרבים... בעלי המושבות הנזכר, שהשיבוני שגם בשדותיהם הורה להם הרב המנוח מיפו {רבי נפתלי הירץ} ז"ל איזה היתר... אבל באיזה אופן לא ידעתי ולא ארצה לדעת, כי לפי הנראה לא הוי להרב המנוח ז"ל אופן אחר רק למכור על מנת לקוף וכו' וכנזכר. ודבר זה שאי אפשר בשדות אם כן אם היה לו אופן אחר היה עושה כן גם להכרמים.

ההיתר שבהבלעה -

היתר להשכיר שדה לגוי לשנת השמיטה ולזמן נוסף המובלע בזמן שנת השמיטה.

93. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן יג אות טז

נראה דבמכירה לזמן לגוי לא מסתבר כלל לחלק בין שדה לבן לשדה אילו... ואדרבה בשדה אילו יש להקל יותר ולתלות שלא יעשה כלל שום עבודה... ואף גם בשביעית עצמה גם כן מותר למכור כיון שלענין דרבנן הרי היתירו אפילו עבודה, ומכיון שכן נראה שאין שום צורך שהמכירה תהיה דוקא בהבלעת עוד שנים.

יחידה יא: הערמה במכירת השדות

94. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ מבוא אות יג

בהערמה בכלל מצינו לפעמים שהתירוה גם במילי דאורייתא, ולפעמים החמירו בה אפיו במילי דרבנן. ונראה שאין כל כך ללמוד בזה דבר מדבר וראוי לדון כל ענין בפני עצמו לפי גודל הצורך, ובירושלמי (ביצה ג, ד) אמרו שכדי לחוס על נכסיהן של ישראל מותר להערים, ובמקום של הכרח גדול כנידון דידן בשאלת השביעית, לפי המצב של עכשו, ראוי לפי זה להקל...

ובעיקר דמילתא דהערמה יש לומר דתלי בפלוגתא דבירושלמי אמתניתין **דמערימין על מעשר שני** (מעשר שני ד, ג) דאמרינן שם: 'רבי אבין אומר איתפלגון רבי לעזר ורבי יהודה ברבי חנינא: חד {אחד} אמר **למה מערימין עליו? מפני שכתוב בו ברכה**, וחרנה {ואחר} אמר למה פודין אותו כשער הזול? מפני שכתוב בו ברכה'. מחלוקתם היא אם צריך טעם להיתר הערמה, או שהיתר הערמה אין צריך טעם, כי אם מה שהוא נפדה בשער הזול צריך טעם, כפירוש הפני משה בבירור. ולפי זה יש לומר דהוה לה ספיקא דדינא בלא הכרעה... ומסתבר לומר שגם למאן דאמר אסור להערים... מכל מקום אין האיסור מהתורה, ויש לומר **דמקרא דברכה הוי אסמכתא** בעלמא, ואם כן עיקר המחלוקת הוא במידי דרבנן וספיקא לקולא... ועל כל פנים במידי דרבנן, כשביעית בזמן הזה, יש לומר מעיקר הדין, דסמכינן אמאן דאמר דהערמה מותרת ואין צריך קרא על זה.

ונראה, דאף על גב שיש לפעמים שהחמירו לאסור הערמה אפילו בדרבנן, ולפעמים התירו גם בדאורייתא, אך במצוה כזאת, שעיקר עשייתה הוא משום זכר, בודאי מותר לעשות הערמה. שגם בהערמה, כיון שעושה אותה על פי דין תורה יש זכר למצוה, כי בכל מה שעושים מצד המצוה יש זכר. וכן בשביעית כיון דלא נהגה מהתורה ואין אנו עושים כי אם זכר לשביעית, כלשון הגמרא (גיטין לו, ב) כדי שלא תשכח תורת שביעית לכשיגיע הזמן שנקיים אותה מן התורה לכל חקיה, יש לומר שגם אם מפקיעים את המצוה על ידי איזו הערמה המותרת יש גם בזה גופא זכר למצוה.

וגם בדרבנן יש לומר שאסרו הערמה כל היכי שהדבר מכוון לעצמו והטעם שייך בגוף הדבר, אבל במקום שהיתה לנו מצוה דאורייתא, ומצד טעמא דקרא ויסוד צורת המצוה בטלה מהתורה, ואף על פי שעדיין נוהגת מדרבנן, מכל מקום כל עיקר ענינה אינו כי אם זכר לדבר, וזה מתקים שפיר על פי האפן הנהוג, גם אם יש בזה הערמה.

ואף על גב שהדברים יגיעים **אם דרשינן טעמא דקרא**, זהו לענין דינא שלא נעבור על דברי תורה לקולא מצד הטעם, אבל במקום של פי טעמא דקרא היה ראוי להורות לקולא לגמרי, ודאי שפיר דמי להורות שנוכל לנהוג בדבר על ידי הערמה המותרת.

95. רבי מרדכי יעקב ברייש - שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן קפד

המכירה היא הערמה גדולה עד שבני אדם מן השוק מחייבין עליה למכור כל ארץ ישראל לאיש ערבי, דבר שלא יעשו בעד כל הון (לא כן במכירת חמץ אם הגוי ישלם עבור כל החמץ לא איכפת לישראל באמת למכור כל החמץ שלו לעכו"ם) ועיקר ההיתר שכמה רבנים סמכו עליו משום גודל הלחץ הצריך בארץ ישראל אם יאסר להם שביעית, וכהאי דירושלמי המובא בתוספות סנהדרין (כו, א) דהוי כפקוח נפש, ומסייע ההיתר דמכירה שלא תשתכח תורת שביעית - אם כן ממילא להדרים בחוץ לארץ בודאי שיש להם להחמיר על עצמם.

96. הרב חיים דוד הלוי - שו"ת מים חיים חלק ב סימן סא

אין קושיא שאין עליה תירוץ, ולכל הספיקות והחששות הנ"ל נמצאו תשובות כלשהן, אך לגבי חשש הערמה לא נמצא שום פתרון המניח את הדעת, משום שאיש אינו מוכן להשתכנע שהמכר הוא אמתית והקונה-הגוי מעולם לא חשב על קנין גמור.

יצוין שההיתר בראשיתו ניתן כאשר הישוב היהודי בארץ ישראל היה דל וקטן, ולמעשה יחידים הם שפנו לחכמי הדור בבקשת עצה, והוצעה להם מכירת אדמותיהם לגוי, ולא היתה בכך בעיא לאומית, ואילו עתה בזמנינו בחסדי ה' עלינו שזכינו ורוב אדמות מדינת ישראל שייכות ליהודים, איך יעלה הגוי-הקונה על דעתו שהוא אכן קונה את כל קרקעותיה החקלאיות של מדינת ישראל, היש הערמה גדולה מזאת!!

מערימין על מעשר שני - כשאדם פודה מעשר שני שהוא הבעלים עליו, צריך להוסיף חומש. המשנה מלמדת שישנן דרכים להערים ולפדות מעשר שני אף בלא חומש, והערמה זו מותרת. כמו כן, מותר לפדות מעשר שני כשער הזול, במחיר סיטונאי, ואין צורך לפדות כשער היקר, במחירו הרגיל.

למה מערימין עליו? מפני שכתוב בו ברכה - בפרשת מעשר שני בחומש דברים (יד, כד) התורה מציינת שתחול ברכה על האדם כשפודה את המעשר השני, לכן יש מקום להקל בפדיונו, על מנת שהפודה יתברך. האמוראים נחלקו האם מטעם זה מותר להערים על מעשר שני ולהפטר מתשלומי החומש, או שמתעם זה מותר לפדות את המעשר בשער הנמוך והזול שלו.

דמקרא דברכה... - כוונת הירושלמי לא היתה שמהפסוק 'כי יברכך' נלמד דין מיוחד במעשר, אלא שדין זה קיים בכל דין דרבנן, והירושלמי מצא סמך מהפסוק בענין מעשרות.

אם דרשינן... - נחלקו תנאים, אם אפשר לדרוש את טעמי המצוות, ומתוך כך לומר שהמצווה לא נאמרה במקום בו הטעם לא שייך. הרב קוק כתב שגם הסוברים שלא דורשים טעמא דקרא, מודים שמותר לעקוף את המצווה בדרך של הערמה באופן שהטעם לא שייך.

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

97. הרב צבי פסח פרנק - שו"ת הר צבי יורה דעה סימן קכג

מה דפשיטא ליה דהערמה אינו כלום גם כן אין הכרח לומר כן, ומה שאמר דמכירת חמץ שאני דבשביל האיסור מחויב לעשות כן גמר ומוכר בלב שלם כדי שלא יעבור באיסורא דאורייתא, מאן מפיש {מי הכריע} דבשביעית אין לומר כן? הרי בשביעית נמי יתכן דבשביל שלא יעבור באיסור שביעית ניחא ליה ומכוון להקנות לו בקנין גמור, ומה בכך שהוא רוצה שאחרי שביעית יחזור לכרמו ולשדהו, מאי איכפת ליה אם יכוין להקנות לו בכוונה גמורה שיהא שלו בשביעית והוא ינצל מאיסור שביעית?

98. הרב שלמה זלמן אויערבך מעדני ארץ סימן א אות יא

מכירה לזמן לא הוי כל כך הערמה משום דיתכן שבאמת עסק טוב הוא לשניהם בין בשביל המוכר ובין בשביל הלוקח; מה שאין כן המכירה על מנת לקוץ לא משכחת כלל שלא תהא ההערמה ניכרת, שהרי כתבו האחרונים לענין מכירת חמץ שצריכין לקבוע את מחיר החמץ כשער שבשוק... כאן עקירת כל העצים עם שטח העליון של הקרקע הוי ודאי הפסד כל רכוש המוכר, ולעומת זה יצטרך גם הלוקח להוציא על זה הוצאות הרבה יותר ממה שיהיו האילנות שוים לאחר העקירה...

99. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - מבוא לשבת הארץ אות יג

יש לדון, כיון דבקרקע בעינן סמכא דעתיה במכירה, ואפילו מכירה גמורה לא מהני בדלא סמכא דעתיה... אם כן יש לומר דקנין של הערמה, דודאי לא סמכא דעתיה, אין זה קנין כלל. ולפי זה יקשה נמי, איך סומכין בקנין של הערמה במכירת חמץ ובבכור. ואולי יש לומר דלא מצינו זה שלא יחול הקנין, אף על פי שהוא קנין גמור מצד עצמו, על ידי מה דלא סמכא דעתיה, אלא גבי קרקע שהוא קנין חשוב וקיים, ולכן מבטל אותו מה דלא סמכא דעתיה, אבל בקנין מטלטלין יש לומר דהא נמי דמהני אף על גב דלא סמכא דעתיה. והדעת נותנת כן, משום שמטלטלין יכול לקחתם ברשותו ויהיה ניכר עליהם קנינו לכן לא שייך כל כך שיבטל קנינם משום מה דלא סמכא דעתיה. אבל בקרקע שבמקומה עומדת והיא צריכה להעתיק מרשות בעלים הראשונים לרשות הבעלים החדשים, ואין ניכר עליה שום שינוי במעמדה - יש לומר דכל דלא סמכא דעתיה בטל הקנין... [אבל] בשכירות ודאי יש לומר דלא שייך 'לא סמכא דעתיה', דכיון שהוא לזמן שפיר סמכא דעתיה ולא עדיף בזה ממטלטלין... אלא שבכלל אין נראה שהא דלא סמכא דעתיה יהיה מעכב רק בקרקע, ומסתבר דאם באמת לא סמכא דעתיה בכל דבר לא מהני... ואם נאמר דבהערמה מקרי לא סמכא דעתיה לא מצינו ידינו ורגלינו גם במכירת חמץ ובכור... אלא ודאי דצריך לומר דבמקום שעושה קנין לשם עסק ודאי עיקר כונתו הוא קיום העסק, וכיון שאינו בטוח בקיום העסק או שהוא מתכוון לחזקו דבר אלים אין דעתו סומכת כלל לקנות בזה, אבל במקום שכל עיקר הקנין הוא כדי להפקיע האיסור, וקנין כזה גמר המקנה להקנות והקונה לקנות שפיר סמכא דעתיה. וחוף מה שאין לומר סברת 'לא סמכא דעתיה' גבי המכירה בהיתר השמיטה, משום שהקנין של מכירה זו, הוא על פי הנהוג קנין לזמן, ויש לומר דדמי לשכירות לענין סמכא דעתיה, כסברת הסמ"ע דכיון שהוא לימים קצובים סמכא דעתיה גם בלא שטר, ומשמע אפילו אם נהגו לכתוב שטר.

יחידה יב: האם צריך לדון על היתר המכירה בכל שמיטה מחדש

100. הרב יצחק אלחנן ספקטור - שו"ת רבי יצחק אלחנן מכתבים מכתב ה
ובפירוש נאמר כי עצתי היתה זו רק על שנת תרמ"ט הבאה עלינו לטובה, אבל לא על שמיטות הבאות לאחר
כן, כי אז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין אי"ה. וד' יהיה בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר כלל וישמרו שמיטה
כדין תורה.

101. הרב יצחק אלחנן ספקטור - שו"ת רבי יצחק אלחנן מכתבים מכתב יא
ועתה אף כי בשנת תרמ"ח הנ"ל היה מפורש שההיתר הזה הוא רק על שנת השמיטה של שנת תרמ"ט לבדה,
אך יען שבהמשך הזמן מאז ועד עתה נתרבו ברוך השם הרבה מן אחינו בית ישראל שהתישבו בארץ הקודש
על אדמת הקודש וגם עתה ענין הזה נוגע לפקוח נפשות רבות עניים ואביונים שלא יסבלו חרפת רעב ח"ו, על
כן דעתנו להחזיק בהיתר על פי הפרטים הללו גם בשנת השמיטה דשנת תרנ"ו הבאה עלינו לטובה. וכדעתי
אז כן דעתי עתה על פי פרטי היתר הנ"ל. הנני להגיד מפורש כי ההיתר הזה הוא רק על השמיטה דשנת
תרנ"ו הבאה עלינו לטובה ולא על שמיטות אחרות, וד' יזכינו בהשמיטות הבאות עלינו לטובה לקיים כל
מצות השמיטה עם כל דקדוקיהם ופרטותיהם כהלכתם. ויזכינו לשמוח בשמחת ציון וירושלים במהרה
בימינו אמן.

❖ **אם היתר המכירה מועיל, מדוע הרב ספקטור הסכים לבצעו רק לשמיטה בודדת ולא התיר באופן
גורף?**

102. הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי - ספר השמיטה
עמוד סב: הגאון מוהרא"י קוק זצ"ל שהמשיך להנהיג את מעשי המכירה, היה נוהג גם הוא לכתוב ולפרסם
בכל מכירה שההיתר נעשה לא באופן קבוע אלא שוב 'לצורך שעה', באופן שבכל ערב שמיטה על בית דין
לשבת ולעיין אם כבר הגיע זמן קיום מצות השמיטה לפרטיה, או שיש עדיין הכרח לחדש את המכירה. ולא
עוד אלא שהוא היה מעודד מצדו את כל האכרים החרדים שאמרו לשמור את השמיטה כהלכתה.

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

יחידה יג: מלאכות הקרקע המותרות לאחר המכירה

103. הרב ישראל יהושע טרונק מקוטנא - שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נה

לדעתי כל ההיתר אינו אלא להפקיע קדושת שביעית מהפירות, גם שהנכרי יוכל לעבוד. אבל לא שהישראל הוא מותר לעבוד גם בשל עכו"ם... [ד]אן קיימא לן כרבה דאין קנין לנכרי לתרומות ומעשרות והוא הדין לענין שביעית.

אמנם הן דעתם... דלמאן דאמר שביעית ותרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן ממילא יש קנין לנכרי... מכל מקום... נוהג בשל עכו"ם מדרבנן... אף על פי שאין קדושת שביעית נוהג בפירות של נכרי, מכל מקום נראה לי שהישראל אסור לעבוד שדה נכרי.

ומכל מקום, בכל מלאכות שאין אסורין מדאורייתא גם בזמן ששביעית נוהגת מן התורה - יש להקל בשל נכרים דגם הישראל מותר לעבוד במקום הפסד מרובה, לא במלאכות דאורייתא והן זריעה וקצירה ובצירה, ואפשר דגם חרישה למאן דאמר דאינה אלא מדרבנן.

104. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן סז

הנה מה שאומרים בשמי, שהתירתי לעשות אחר המכירה את כל המלאכות על ידי ישראל, זהו ללא אמת ונגד המפורסם. שהרי בארתי במכתב הנספח להרשאה מפורש, שארבעת המלאכות האסורות מן התורה יעשו על ידי נכרים, ולא יצאה מן הכלל, להיות נזקקת לשאלת חכם, רק חרישה. ותהילה לדי יתברך, עד כה לא התירתי גם חרישה על ידי ישראל בשום מקום, והנני משתדל לחזק את ידם שתעשה על ידי נכרי, שלא תהיה יד ישראל נוגעת גם אחר המכירה בשום איסור תורה, ונמצא שאנו מקיימים מצות השביעית מן התורה, שזהו דבר גדול מאד.

אמנם כאשר נשאלתי על דבר **מצב הפועלים**, אמרתי: כאשר נראה, שבאמת הסבת ארבעת המלאכות הללו לידי נכרים במשך השביעית גורמת חרישה למצבם, אז נעשה איזו עצה על איזו מהמלאכות בעזרת השם, שלא יהיה בהם איסור תורה. אבל עד כה עוד לא נתברר לי, שיש בזה חרישה כל כך, כי בלאו הכי לוקחים הנכרים חלק גדול בעבודה, ולא יגרע כח פועלי ישראל אם בשנת השביעית יתנו להם את המלאכות שהן מעיקר הדין מותרות מן התורה, וליד הנכרים העובדים תמיד יתנו את המלאכות שהן אסורות מן התורה. ואם יבא הדבר, שיהיה הכרח לחפש על זה איזה תיקון, אז יש לנו להחליט, שהזריעה תשאר בהכרח על ידי נכרים. ועליה אין שום עצה להקל ממנה אפילו בכל דהו, אבל על שלשת המלאכות הנשארות, שהן זמירה, קצירה, בצירה, יש בהן דרכי היתר במקום דחק גדול.

❖ **האם הרב קוק חולק על הישועות מלכו?**

❖ **עיון נוסף: עיינו במעדני ארץ סימן ב שדן בהרחבה בדין קצירה ובצירה לאחר המכירה. ובמשא**

ומתן עם הרב שאול ישראלי המופיע בחוות בנימין חלק ג סימן קא.

105. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן עא אות ה

מפני שכל דבר ההיתר הוא באמת רק מפני הדחק העצום, ובתורת הוראת שעה, על כן הנהגנו שלא לנטע נטיעות חדשות כלל, מפני שכל מגמתנו היא להגן על הישוב שכבר נשתכלל שלא יהרס על ידי הפסקת העבודה והמסחר בשביעית, לפי המצב הירוד והנורא שהישוב עומד עליו כעת, עד בא עת לחננה בישע אלקים. אף על פי שמצד הדין הנטיעה היא מכלל המלאכות, שלדעת כמה מרבתינו הראשונים הן אסורות רק מדרבנן, והיה ראוי להקל אחר המכירה לעשותה גם על ידי ישראל, מכל מקום מפני שההשערה היא תמיד, שעל ידי מניעת נטיעות חדשות לא תצא קלקלה למעמד הישוב, הונהגנו להחמיר בה עוד יותר מבשאר מלאכות, שהן על פי דין תורה חמורות ממנה, מפני שהן נוגעות יותר למצב הישוב.

❖ **עיון נוסף: עיינו בשו"ת משפט כהן סימן עב, שם מוצא הרב קוק היתר לנטוע נטיעות חדשות**

בשמיטה, במקרה שלולא היתר זה יגרם לחקלאים הפסד גדול.

106. הרב שלמה זלמן אויערבך מעדני ארץ סימן יב אות טו

** המקורות המסומנים בכוכביות מומלצים למתקדמים

ראיתי בספר הוראות שעה דף קכה שכתב שם בזה הלשון: אמנם יען שמכירה זאת הוי הערמה קצת לכן לא סמכו על המכירה רק באיסורא דרבנן, דהיינו בכל עבודת הארץ והאילנות חוץ מהני שתי אבות דהיינו זריעה וזמירה, והני שתי תולדות דהיינו קצירה ובצירה. ובחרישה יש מחלוקת. אבל שאר אבות ותולדות אינם אסורים אלא מדרבנן ובשבילם מועלת שפיר המכירה עכ"ל.

ואחרי מחילה מכבוד תורתו נלענ"ד ברור דלא כדבריו, דאם לא כן איך הפקיעו המתירים חובת ביעור, והתירו סחורה והפסד שגם הם אסורין ודאי מדאורייתא?... ברור שלא חששו כלל המתירים למאי דהוי רק הערמה כיון שהכרעת כל גדולי האחרונים הוא דשביעית בזמן הזה דרבנן ובדרבנן מודו כולי עלמא דלא חיישינן כלל להערמה...

ומכיון שכן נראה ברור כמו שכתבנו, דהוא הדין נמי לענין איסורי קצירה ובצירה דתלוי בקדושת הפירות הרי הן היתר גמור ומותר לכל אדם לקצור פירות שנה שביעית גם בלא שום שינוי....

חשו המתירים דשמא בעינן דווקא שיהא הגוי בעלים גמור ולא סגי כלל במכירה לזמן... ומשום כך לא התירו אלא מלאכות דרבנן, משום דכיון שהוא תרתי דרבנן שפיר סמכינן על דעת הסוברים דבקנין זמני נמי חשיב הגוי כבעלים גמור על אותו הזמן שהקרקע קנויה לו...

בנוגע לעצתו של הגאון ר' נפתלי הירץ ז"ל למכור לנכרי לצמיתות עלמין את השטח העליון של הקרקע, מסופקני אם הגר"נ הירץ ז"ל נתכוין גם להתיר עבודות דרבנן לישראל... כיון שעיקר הקרקע עדיין הוא של ישראל.

❖ האם הרב שלמה זלמן אויערבך חולק על הרב קוק או על הישועות מלכו?!

יחידה יד: אופן המכירה

107. הרב מרדכי רובין - שמן המור סימן ד

וזאת תורת העולה {=למסקנה}: בנידון דידן שהוא כשדה הכרם דאי אפשר למעבד תקון השכירות, משום דבודאי יעשה עבודת הכרם בשביעית כדכתיבנא, דמשרא שרי ליה לבעל הכרם למעבד אחד משני האופנים הנזכרים:

האופן האחד: למכור את כרמו לגוי מכירה גמורה וחלוטה גוף הקרקע ממש בשטר מפורש לשתי שנים, דהיינו שנה אחת קודם השמיטה ושנת השביעית עצמה כמה ששנה זאת הכרם להיות קנויה לו לאדם גוף הקרקע והאילנות להיות אדון ומושל בה שתי שנים כקונה קנין עולם, ושיחזור לו את כרמו תכף אחר עבור שתי שנים...

והאופן השני: שיתנה הישראל בעל הכרם עם הגוי החכור שלו {הגוי שחוכר את הכרם מהיהודי} שבשנת השביעית לא יעשה בה עבודת הארץ ולא עבודת הכרם כלל, **על מנת לוותר לגוי מחלקו בפירות עד שיתרצה**, ואחר כך יפקיר את כרמו באפי תלתא ויפרש שאינו מפקיר אותה אלא לשנת השביעית בלבד. ואם ילך הישראל בעל הכרם לכרמו בשביעית יכווין שלא להחזיק בה. ותכף אחר השביעית ילך בעל הכרם לכרמו ויחזיק בו חזקה גמורה, וככל האמור ומדובר.

על מנת לוותר... - הגוי יקבל חלק גדול יותר מפירות שאר השנים, ובלבד שלא יעבוד בשמיטה.

108. הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי - ספר השמיטה עמוד ס

בשנת תרנ"ה, ערב השמיטה השלישית, נכנסה שאלת השמיטה בתקופה שלישית חדשה שגם מהגאונים האוסרים החלו לעיין בדרכי ההיתר... ואז נכנסה הבעיה למפנה חדש: הגאון רבי נפתלי צבי הירש רב דיפו והמושבות מצא הכרח בנפשו להפנות תשומת לב גאוני ירושלים... הגאון רבי יהושע לייב דיסקין, והגאון רבי שמואל סלנט, ושני גאוני ירושלים אלה... הטו אזנם לתנאי ההיתר...

הגרי"ל דיסקין אחרי הקשיבו רב קשב לדברי הגר"נ הירץ התענין בתנאי המכירה. עיקר המכשול עמד בפני הגרנ"ה איסור המכירה מלאו דלא תחנם, והיתרו של בעל שמן המור למכור מכירה לזמן כגון לשתי שנים - לא הניח דעתו, בטענה שזו לא עדיפא משכירות שאסורה על כל פנים מדרבנן. והציע לפני הגרי"ל דיסקין מכירת אילנות על מנת לקוץ, שבכהאי גוונא ליכא לא תחנם. והוסיף עוד: למכור האילנות עם שטח קרקע בשעור יניקה.

וכשהגרי"ל דיסקין הסכים לו, ערך הר"נ הירש כתב חוזה על ידי שלושת ההיתרים הללו: א. מכירה לזמן. ב. מכירת אילנות עם שטח קרקע בשיעור יניקה. ג. ועל מנת לקוץ האילנות, ובאם לא יקוץ הקונה את האילנות עד תחילת השנה השביעית אזי תחל המכירה על גוף הקרקע לבי' שנים היינו האילנות עם שטח קרקע בשיעור יניקה.

נוסח שטר המכירה

נוסחי שטר המכירה כוללים בתוכם פרטים רבים שחשובים לשטר, אך לא לנושא השמיטה. לכן לא הבאנו את הנוסח המלא של שטרי המכירה השונים, אלא רק את הסעיפים המשמעותיים לדיון.

109. ספר השמיטה עמוד עה - נוסח רבי יוסף הלוי (חתן הרב הירץ) רב יפו והמושבות בשנת תרס"ג:

- (א) מכרתי מכירה גמורה ל... את כל האילנות והנטיעות עם העפר שסביבותיהן בשעור יניקה כפי חיותם...
- (ב) וקבל המוכר הנ"ל מיד הקונה הנ"ל תחילת פרעון כך וכך, ועל המותר נתן לו שטר חוב לשלמו לזמן חודש תשרי התרס"ד.
- (ג) ובפרוש הותנה שהקונה הנ"ל מחויב לעקור את כל האילנות והנטיעות עד משך חודש אחד קודם תשרי תרס"ג עם העפר בשעור יניקתם ולשותלם במקום אחר בקרקע של הקונה הנ"ל.
- (ד) ואם לא יעקור אותם הקונה הנ"ל... אזי הרשות למוכר הנ"ל לעקור אותם על הוצאות {על חשבון} הקונה.

(ה) ואם המוכר לא יעקור אותם בזמן הנ"ל, **אזי יחול הקנין על הקונה הנ"ל** בעד סך הנ"ל על כל הקרקע של הפרדסים והגינות עם האילנות והנטיעות... ❖ **מהם סעיפי ההיתר עליהם מסתמך היתר מכירה זה?**

אזי יחול הקנין... -
המשך לסעיף ד: אם המוכר לא יעקור את הנטיעות, אז הקרקע עצמה נמכרת (ולא רק הנטיעות והעפר שסביבן).

110. הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי - ספר השמיטה עמוד עט
אעורר על נוסח שנסחו הגאון רבי נפתלי הירץ זצ"ל... לא הבנתי למאי הכניס **שתהא הקציצה תלויה אחר כך בדעת המוכר**, לדעתנו ודאי יותר רצוי שהדבר יהא תלוי בדעת הקונה באופן שהנכרי יהא הגורם לחלות קנין הקרקעות... למעלותא של חלות הקנין, שהישראל לא יעבור על הלאו דלא תחנם... בכל הנוסחאות שהנהיגו על ידי הגאונים הרבנים הראשיים שליט"א כתוב לאמר שמוכרין לו הקרקעות לשתי שנים. לדעתי מכניסים על ידי זה את המכירה בפלוגתא דרבנותא, שלפי הרא"ש ודעימיה הנותן מתנה על מנת להחזיר אין זה קנין אלא 'שאלו', ואילו לקנין ממש צריך לתת לו מתנה חלוטה ובתנאי שאחר כך יהא מקנה לנותן בחזרה שוב על ידי קנין. לפי זה גם המוכר לזמן צריך למכור לו מכירה גמורה לא לזמן אלא מכירה סתם, ובתנאי שלאחר זמן ימכור הקונה שוב למוכר הראשון, והמוכר צריך לקנות אז בקנין מחדש.

שתהא הקציצה תלויה... -
בנוסח של רבי נפתלי הירץ (מקור 109 סעיף ה) המוכר מחליט אם לקיים את המכירה לאחר שהקונה לא קצץ את העצים, אמנם עדיף שהקונה יחיל את המכירה, על מנת להציל את המוכר מאיסור מכירת הקרקעות.

עוד כתוב שם ששני סוגי המכירות אינם קשורים זה בזה, ובאם לא תתקיים המכירה על מנת לקוץ לא תתבטל המכירה לשתי שנים. לפי זה אין להבין מה הועילה מכירת האילנות על מנת לקוץ, כיון שאנו יודעים שלא יקוץ ולא יקיים התנאי הזה ותשאר אך ורק המכירה לשתי שנים, מה התועלת שהביאה מכירת האילנות על מנת לקוץ? ולדעתנו ודאי עדיף שתהיינה שתי המכירות קשורות זו בזו, שכל עיקר תקון מכירת האילנות על מנת לקוץ בא כדי שתהיה המכירה על ידי זה שהנכרי הקונה לא קיים התנאי ושהוא הגורם לחלות המכירה... אלא {צריך} לכתוב שבאם הנכרי הקונה לא יקיים התנאי של קציצת אילנות תהא המכירה לשתי השנים.

- ❖ **מדוע לדעת הרב טוקצ'ינסקי עדיף שהמכירה תהיה תלויה בקונה ולא במוכר?**
- ❖ **מהו החסרון ההלכתי שמוצא הרב טוקצ'ינסקי במכירה לזמן?**
- ❖ **מדוע לדעתו עדיף להתנות שהמכירה לזמן ומכירת האילנות תהיה קשורות זו בזו?**

111. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן א אות יז
מקח משונה כזה אשר אם לא יקוץ הגוי את כל האילנות יזכה בכל השדה למשך שלש שנים נראה יותר כהערמה ועל כל פנים אין זה תקון... גם לפי דבריו {של הרב טוקצ'ינסקי במקור הקודם} נראה לענ"ד שיותר טוב לנסח את המכירה באופן זה: למכור את האילנות והקרקע כשיעור יניקה על מנת לקוץ מיד, אלא שאף על פי כן, אם יעברו שלשים יום ולא יקוץ - תחול אותה מכירה מעכשו למשך שלש שנים שלא על מנת לקוץ; כיון דסבירא ליה בפשיטות דכל שהאילנות והקרקע כשיעור יניקה קנויים לגוי הרי זה מועיל להפקיע משביעית כאילו היתה קנויה לו לגמרי כל הקרקע.

❖ **מהי העדיפות בנוסח של הרב אויערבך על הנוסח של הרב טוקצ'ינסקי?**

112. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן פח
נוסח שטר המכירה משנת תר"ע
...מוכרים אנו בזה, בכח שטר מכירה זה, ובכל יפוי כח וכל דרכי קנין המועילים, את כל האחוזות שלנו, הקרקעות וכל הגידולים שלהם... להקונה... על משך זמן {לזמן מוגבל} מיום ד'למט'ה עד סוף שנת תרע"א הבאה עלינו לטובה, במכירה גמורה וחלוטה, גוף ופירות... ולא שיירנו לעצמנו בהם שום שיור כלל לכל משך זמן המכירה הנ"ל...

והקונה הנ"ל מוסר רשות לאגודת יק"א, שהפקידות שלה תעמיד עובדים ועסקנים באחוזות הנ"ל, שיעסקו בענייני הנחלאות והגידולים שלהם לטובת הקונה הנ"ל... בכל יפוי כח שבעולם ובכל תוקף של דיני ישראל ושל דיני הממשלה.

אגודת יק"א (ה-JCA, החברה היהודית להתישבות), אגודה שהוקמה בסוף המאה ה-19 על ידי הברון הירש. לאחר פטירת הברון הירש, פעלה האגודה בשיתוף פעולה עם הברון רוטשילד במטרה לפתח את ארץ ישראל מבחינה חקלאית ותעשייתית, ולסייע ביישוב הארץ.

❖ **מהם סעיפי ההיתר עליהם מסתמך היתר מכירה זה?**

❖ **מהי מטרתה של מסירת הרשות המוזכרת בסוף שטר המכירה (והקונה הנ"ל מוסר רשות...)?**

**113. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן פח
נוסח שטר המכירה משנת תר"ע**

(א) ...על פי כח ההרשאות של אחינו בית ישראל בעלי האחוזות בארץ ישראל... שנתנו לי בין בכתב בין בעל פה, למכור או להשכיר את קרקעותיהם וכל הנטיעות והצמחים שעליהם שיש להם בארץ ישראל - בכח ההרשאות הנ"ל הרי אני מוכר מעכשיו במכירה גמורה וחלוטה, מזמן הנקוב למטה עד סוף שנת תרע"א הבאה עלינו לטובה את כל הקרקעות הנ"ל שיש בכח למכרם, והריני משכיר את כל מה שיש בכח להשכירם.

(ב) והמכירה וכן השכירות הנ"ל היא גמורה וחלוטה למשך זמן הנ"ל, בלא שום שיור ובלא שום תנאי, וקנויה מעתה להאדון... הקונה כל הקרקעות הנ"ל בקנין גמור ומוחלט, גוף ופירות, ויש לו רשות לחפור בהן בורות שיחין ומערות, ולשנותם בכל מיני שינוי שבעולם, וכל הנטיעות והצמחים שעליהם, הכל הנני מקנה בכח ההרשאות הנ"ל להאדון הקונה הנ"ל, על משך זמן הנ"ל, בקנין גמור ומוחלט, את שאפשר על פי כח ההרשאות הנ"ל למכור - במכירה גמורה, וכל מה שא"א כי אם להשכיר - בשכירות גמורה...

(ג) וכן יהיו כלולים בכלל מכירה זו ובכלל שכירות זו, גם כן כל הקרקעות השייכים לכללות הצבור של ישראל, או לאגודות מיוחדות; וכן כל מה ששייך ליתומים וקטנים, שאנו צריכים לדאוג בעד תקנתם; או לכל מי שלא הספיק לתן הרשאה, מפני חסרון ידיעתו, או שכחתו וכיו"ב; וגם כל מה ששייך לאנשים שהם רחוקים ואין מקומם ידוע לנו, אם לכשידעו את תוכן המכירה והשכירות הנ"ל, שהננו עושים עם האדון הקונה הנ"ל, יהיו גם הם מרוצים בדבר...

(ד) והנה לבד מה שמכרתי להאדון הקונה הנ"ל את הקרקע... מכרתי לו את כל הנטיעות וכל הגידולים של הקרקעות הנ"ל, וכל הקרקע של צורך יניקתם, מכירה חלוטה, באופן שיש רשות בידי האדון הקונה הנ"ל לקוץ ולעקור את כל האילנות וכל הגידולים הנ"ל ולעקור ג"כ הקרקע של שיעור יניקתם, ולהניח אותם בכל מקום שירצה.

(ה) וזאת המכירה המוחלטת של האילנות והגידולים, עם הקרקע של שיעור יניקתם, מכרתי לו דוקא על מנת שיקוץ ויחפור את הקרקע הנ"ל כנ"ל. אבל גם אם לא יקוץ האילנות והגידולים, ולא יחפור את הקרקעות הנ"ל של שיעור יניקתם, מכל מקום קיימת היא המכירה המוחלטת של הזמן הקצוב שעל גוף הקרקעות הנ"ל וגידוליהן, וכן של השכירות הנ"ל בכל תוקף, ואין מכירה אחת מעכבת את חברתה כלל וכלל.

❖ **מהם סעיפי ההיתר עליהם מסתמך היתר מכירה זה?**

❖ **במה שונה מכירת הקרקע (סעיפים א-ב) ממכירת האילנות (סעיפים ד-ה)? לאור הנלמד**

ביחידות הקודמות, מה היתרונות והחסרונות ההלכתיים שבכל מכירה?

❖ **במה שונה היתר זה מההיתר שבמקור הקודם?**

114. **הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן א אות יט**

כיון שבשעת המכר לא נבררו עדיין אותן השדות שיצטרכו בעליהן לעשות איזו עבודה או להתנהג עם הפירות באיסור הנהגה האסורה, נמצא שאין המכר חל כלל, דהא קיימא לן כמאן דאמר אין ברירה... ולכן נראה שיש לשנות קצת את לשון השטר ולא לכתוב באופן התלוי בברירה אלא לכתוב בלשון של תנאי, כגון

שיכתבו בית דין בתוך השטר שהם מוכרים את כל שדותיהם של ישראל לנכרי על תנאי אם יעשה על ידי ישראל בהשדות או בגדוליהן איזו הנהגה האסורה על פי דין תורה... חשיב זכות ושפיר אמרינן זכין לאדם שלא בפניו...

אולם בעיקר מכירה זו שהיא רק מטעם זכין לאדם שלא בפניו... כבר האריכו בזה גדולי המחברים והוכיחו דמהני שפיר זכיה גם להוצאת ממון... מכל מקום בנידון דידן כיון שהבעלים מוסיפים להחזיק בשדותיהם ולהשתמש בהן כאדם העושה בתוך שלו, לא בתור פקידות אלא בתור בעלים, בכהאי גוונא אפשר שהוא סותר את פעולת הזיכוי... מסתבר דבקנין גרוע כזה לא אמרינן דמהני קנין הגוי להפקיע את השדה מקדושתה.

❖ הרב אויערבך מתייחס לסעיף (ג) במקור הקודם. מהן הבעיות שהוא מוצא בסעיף זה?

לא נבררו עדיין... אין ברירה - בשטר המכירה שהנהיג הרב קוק (חלק ג במקור שגיאה! מקור ההפניה לא נמצא), מצויין שנמכרים גם כל השדות שבעליהם לא נתנו הרשאה. הרב אויערבך מקשה, שכיון שלא נתברר עדיין איזה שדות נמכרו, המכירה לא תחול. שהרי להלכה אין ברירה, כלומר, לא ניתן לקבוע למפרע למה התייחס המעשה.

דמהני שפיר זכיה גם להוצאת ממון... סותר... - ניתן לבצע פעולות בשמו של אדם אחר, אם הן לטובתו ולזכותו (למשל, לזכות עבדו במציאה). האחרונים דנו האם ניתן לבצע עבורו גם פעולה טובה, שבמהלכה מוציאים ממנו ממון (למשל, להפריש חלה מעיסתו). למסקנתם, ניתן לעשות גם פעולה כזו. הרב אויערבך מצייין, שלמרות זאת, אם היזוכה עצמו מבצע פעולה הסותרת את פעולת הזיכוי, לא ניתן לזכות עבדו.

חידה טו: מדוע לא עשו בעבר היתר מכירה?

115. הרב יעקב וילובסקי - בית רידב"ז סימן ד - דף נו עמוד ב
 וראה ברורה לזה { שאין לעשות היתר מכירה } מהא דגרסינן במשנה במסכת שביעית פרק ו עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, ואיתא בירושלמי שם... לפיכך גזרו בסוריא על שביעית בשביל הפועלים שלא היה להם מלאכה בארץ ישראל בשנת השמיטה והיו הולכים לסוריא ומשתקעין שם... והמשנה הזו מדברת על זמן הזה דקחשיב שם הארצות כיבוש של עולי מצרים וכיבוש עולי בבל וסוריא. והנה תרומות ומעשרות וקדושת הארץ אף בזמן בית שני הוא מדרבנן כדאיתא בכל הראשונים ז"ל, ואם כן למה לא חסו חכמים על עניי ישראל בשביעית שאין להם פרנסה בארץ ישראל?... ועוד מדוע לא עשו חכמים התחבולה הזאת דקיימא לן בעלמא הערמה בדרבנן מותר?... וימכרו לנכרי או לגר תושב את ארץ ישראל... וחלילה לסמוך על ההיתר שנעשה בהוראת שעה לקבוע הלכה לדורות...

116. רבי ישראל יהושע טרונוק מקוטנא - שו"ת ישועות מלכו חלק יורה דעה סימן נג
 ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכור באשר הבטיח להם השם יתברך: 'וצויתי את ברכתי', לא כן בזמן הזה שבעוונותינו מעט מן המעט אשר יש להם נחלת שדה.

117. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - מבוא לשבת הארץ אות יד
 ומה שאנו סומכים על היתר השמיטה על ידי המכירה, ולא נמצא מעולם ולא נראה שסמכו על זה החכמים הקדמונים ז"ל... אין זה פלא. ושלש סבות בדבר:
 ראשונה, שמכיון שהיו נוהגים אז איסור פירות שביעית גם בשל נכרים משום גזירה אטו רוב קרקעות דשל ישראל... מה שאין כן עכשו... שקרקעות של ישראל בארץ ישראל הם מיעוטא דמיעוטא (עיינו בשיעור מספר 17-19 מקור 75)...

ושנית, ששנת השמיטה הלא היתה אז קבועה וקימת בזמנה שהיתה חלה בו, ולא נודע אז שום ספק ממנין השנים של שנת השמטה, ועתה יש לצרף הספק של שנות השמטה, שבא במחלוקת הרמב"ם והגאונים... ומלבד כל זה, עצם שינוי המנהג, שבדורות הראשונים, שאז לא היה גדול כל כך הצורך, לא נכנסו כל כך בהיתר הערמה, ואחר כך בדורות האחרונים כשנתגבר ההכרח החלו להתיר בזה ולהנהיג כן את הציבור, זהו ענין רגיל מאוד. ובחמץ גופא... נראה דודאי לא היה היתר פשוט ונהוג למכור במכירה המובטחת שישוב הכל לבעלים. והיינו שבכל מקום שלא היה ההכרח גדול - לא רצו חכמי הדורות לפרסם היתר של הערמה, והוי בכלל 'כבוד אלוקים הסתר דברי'... [ו]כשההכרח מחייב להנהיג כן מפני הדחק אז בודאי מצוה להורות כן, בדברים אלו וכיוצא בזה, כדי להסיר המכשול מהנכשלים... ומשום הכי החלו גם כן גדולי הדורות להנהיג בפומבי את מכירת החמץ כפי הנהוג, מאחר שנתברכו עסקי התעשיות ובתי החרושת באופנים גדולים, שאי אפשר היה בהם בלא פרסום דרך המכירה. וכן גבי ענינו... בימינו שיסוד הישוב הוא על ידי מסחר בפרי תבואות המושבות, וכשימנע המסחר תהרס גם כל פרנסתו ומעמדו על להבא - במצב כזה ודאי חובה להנהיג את היתר ההפקעה על ידי המכירה, על פי הסכמת חכמים בכל שמטה, עד אשר ירחם ד' את עמו וארצו.

❖ **האם הנימוקים שנתנו ה'ישועות מלכו' והרב קוק תקפים גם בימינו?**

יחידה א: האם מותר להפקיע את מצוות השמיטה?

2-1. במשנה (עבודה זרה) נכתב שלא משכירים לגוים שדות בארץ ישראל, ובגמרא התבאר שיש לאיסור זה שתי סיבות: משום חניית גוים בארץ ישראל, וגם משום הפקעת השדות ממעשרות. **הרשב"א כתב שמדרבנן אסור להפקיע ממעשר, על מנת שלא לפגוע בשבת הלוויה שיפסיד את המעשרות. תוספות כתבו שכאן דיברו לפי השיטה שיש קנין לגוי להפקיע מחיוב מצוות התלויות בארץ, לכן כשהקרקע אצל הגוי היא מופקעת ממעשר. הרב קוק (משפט כהן) כתב שכיון שלהלכה אין קנין, מותר גם להפקיע ממעשרות ומשמיטה. וגם למ"ד יש קנין, אולי כיון שהקרקע לא פוקעת לגמרי מקדושתה זה לא נחשב להפקעה ממעשרות, כי חיוב מעשרות יחזור לאחר שקרקע תחזור להיות של יהודי. כמו כן, האיסור למכור ולהשכיר נוהג רק כאשר יש גם איסור 'לא תחנם', אבל כאשר אין את איסור 'לא תחנם' - אין איסור להפקיע ממעשרות.**

4-3. ה'בית שערים' כתב שבגמרא נכתב שהאיסור הוא 'להפקיע ממעשר' משום שדין קנין גוי בארץ נכתב בפרשת מעשר בתורה, אבל האיסור להפקיע כולל את כל המצוות התלויות בארץ ובכללן השמיטה. ואילו לדעת האדר"ת אסרו השכרה רק משום הפקעת תרומות ומעשרות, ולא משום הפקעת השמיטה. ומאידך כתב שגם מה שהקילו חז"ל במקרה של הפסד - זה רק לגבי מעשרות, ולא לגבי שמיטה, כשמדובר על היתר פומבי לשנה שלימה.

9-6. רידב"ז טען שלא יתכן שמשום 'ישוב ארץ ישראל' נסמוך על הסובר שיש קנין לגוי להפקיע, שהרי אם קנין הגוי מפקיע את קדושת הארץ, המקום נחשב כחול. הרב קוק לעומתו, ביאר שיש מעלה עצמית בישוב ארץ ישראל שאינה קשורה לקיום מצוות התלויות בארץ. וכמו שנתלמד תורה יש ערך עצמי גם כשלומדים דברים שאין להם שום יישום. לכן, גם אם לא ניתן לקיים את המצוות התלויות בארץ, יש ערך לקדושתה וישיבתה. ב'משפט כהן' הוא מסביר שהגאולה תתקדם ככל שיגדל הישוב היהודי בארץ. לכן עלינו לסמוך על שיטות דחוקות, על מנת שהישוב יתבסס ויגדל, וכך תגיע הגאולה השלימה. (כמו 'חלל עליו שבת אחת, כדי שיקיים שבתות הרבה'). הרב טוקצינסקי כתב שכיון שאין לבטל מצווה בלי להשאיר לה זכר, כיון שהיא עלולה להשכח. צריך להשאיר חלקת אדמה קטנה שלא תימכר, ובה יקיימו שמיטה כהלכתה.

יחידה ב: איסור לא תחנם**מהות האיסור**

14-10. מהפסוק 'לא תחנם' הגמרא דרשה שלושה איסורים ביחס לגוים: לתת חנייה לגוים בארץ, לתת להם חן, ולתת להם מתנת חנם. לדעת רבי יוסי **במשנה**, בארץ ישראל מותר להשכיר בתים ואסור להשכיר שדות, ובגמרא שמואל פסק כרבי יוסי. **תוספות** כתבו שלמרות שהפסוק 'לא תחנם' נסוב על שבעה האומות, לכל הגוים אסור לתת מתנת חנם, חן וחנייה בקרקע, כי אין סברא לומר שאיסורים אלו קיימים רק בשבעה האומות. מהרמב"ם ניתן לדייק שאיסור ההשכרה לגוים הוא רק בגוים שעובדים עבודה זרה.

לא תחנם בזמן הזה

17-15. הרב קוק כתב שיתכן שלפי השיטות שבזמן הזה בטלה קדושת הארץ לעניין חיובי המצוות התלויות בארץ, התבטל גם איסור 'לא תחנם' מדאורייתא, והאיסור רק מדרבנן. אך מהרמב"ם לא נראה כך. **פרי מגדים** כתב שבעת שאנחנו בין האומות אין איסור 'לא תחנם'. **(האבני נזר הקשה עליו, שהרי איסור זה נפסק בשולחן ערוך, שמביא רק דינים הנוגעים בזמן הזה). ויביע אומר** כתב שכוונתו שכיון שבטלה קדושת הארץ בטל איסור 'לא תחנם' מדאורייתא. ה'מנחת חינוך' כתב שבמקומות שלא כבשו עולי בבל אין איסור להשכין עובדי עבודה זרה בארצנו.

יחידה ג: 'לא תחנם' במכירה זמנית

מכירת עץ מחובר בתנאי שהגוי יקצוץ

18-24. במשנה (עבודה זרה) נכתב שאסור למכור לגוי עצים המחוברים לקרקע. לדעת רבי יהודה מותר למכור עץ מחובר על מנת שהגוי יקצוץ. רש"י ביאר שהאיסור למכור לגוי עץ מחובר, נובע מאיסור לא תחנם. ופסק השולחן ערוך שאין למכור לגויים כל דבר מחובר לקרקע, אלא אם התנה שהקונה יקצוץ. **בגמרא** נאמר שאסור למכור לגויים גם פירות דקל טוב, משום חשש עבודה זרה. ה'תורת חיים' מסביר שאיסור 'לא תחנם' הוא אפילו כשמוכר פירות מחוברים שעתידיים להיתלש, (והאיסור על פירות דקל טוב הם אפילו בתלושים). לדעת 'מעדני ארץ', אם היהודי נותן לגוי זכות להשהות את העץ בקרקע, יתכן שיש בזה איסור 'לא תחנם' מהתורה, משום שהעץ עצמו נחשב כקרקע. לכן כתב שבעלי פרדסים המוכרים את פירות העץ לפני שסיימו להתבשל עוברים ב'לא תחנם', כי המכירה אינה על מנת לקצוץ מיד. **במכירת עץ מחובר לקרקע על מנת שיקצוץ לאחר זמן, העץ נמכר לתמיד, ולכן המכירה חמורה יותר ממכירת קרקע לזמן.**

האם יש איסור 'לא תחנם' במכירה לזמן?

25-29. הרב שמואל סלנט כתב בתחילה שאם מכירה לזמן נחשבת למכירה המועילה להפקיע מאיסור השמיטה, יש איסור 'לא תחנם'; ואם אינה נחשבת למכירה לעניין 'לא תחנם', לא הועילה להפקיע מחיוב השמיטה. אחר כך הביא שמשו"ת 'שמן המור' עולה שאין איסור 'לא תחנם' במכירה לזמן, אבל היא נחשבת למכירה, ומפקיעה את חיוב השמיטה. 'מעדני ארץ' כתב ש'שמן המור' לא עסק בהפקעת קדושת הפירות או בהיתר עבודה ליהודים בקרקע, אלא בכך שהבעלים לא יצטרכו למנוע מהגוי לעבוד בשדהו מדין 'שביתת שדהו'. גם אם נסמוך על קנין זה להפקיע את קדושת הפירות, לא מסתבר להקל לגבי עבודת הקרקע על ידי יהודי, אפילו ששביעית בזמן הזה מדרבנן. 'ישועות מלכו' כתב שכמו שחמץ שנמכר לגוי 'על מנת להחזיר' אינו נאסר בפסח, כך גם בשביעית מועילה מכירה על מנת להחזיר, ואין בכך איסור 'לא תחנם', ובייחוד שמצוות השמיטה היום מדרבנן. **הרב קוק** כתב שמכירה לזמן לגוי מותרת, והיא אינה נכללת בגזירה שלא להשכיר שדות לגויים (**הרב קוק עסק בשאלת גזירת השכירות, והישועות מלכו עסק בשאלה האם המכירה מפקיעה ממצוות השמיטה כשנמכר לזמן**). **חזון איש** כתב שמכירה לזמן אסורה ועובר עליה ב'לא תחנם', ומוכיח זאת מהאיסור למכור לגוי עץ מחובר לקרקע, שחל גם אם מוכר רק עץ אחד (שלאחר שהעץ מת הקרקע חוזרת לבעלים הראשון). משם הוא לומד גם שהמכירה אסורה אפילו שמוכר רק את השטח העליון של הקרקע. **לדעתו האיסור בגלל 'לא תחנם' שהוא איסור דאורייתא, ולא בגלל הגזירה שהיא מדרבנן.**

יחידה ד: היתרים ב'לא תחנם' התלויים בקונה

מכירה לגויים שאינם עובדי עבודה זרה

30-31. 'כפתור ופרח' כתב שמותר להשכיר דירות לישמעאלים, משום שאינם עובדי עבודה זרה, ולא חל עליהם איסור 'לא תחנם'. 'מזבח אדמה' כתב שראינו גדולי ישראל המשכירים בתים לגויים, וכנראה הבינו שאין איסור 'לא תחנם' על השכרה לגויים שאינם עובדי עבודה זרה. אבל מתנת חנם אסור לתת גם לגוי שאינו עובד עבודה זרה.

32-37. 'כפתור ופרח' כתב שהחיוב לפרנס גר תושב נהוג רק בזמן היובל, אך מותר להכניסו תחת כנפי השכינה גם בזמן הזה. מהרמב"ם עולה שלא מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נהוג, ועד אז אין להניח לגויים לגור בארץ ישראל, וראב"ד כתב שהוא חולק עליו בעניין ישיבת הארץ. **כסף משנה** ביאר שלראב"ד מותר להניח לגוי שאינו עובד עבודה זרה לגור בארץ, שהרי אין חשש להחטאה של עם ישראל. לדעת הכסף משנה, גם לפי הרמב"ם אם הגוי קיבל שבע מצוות בני נח מניחים לו לגור בארץ ישראל, אלא שבית הדין אינם מקבלים אותו מעצמם. **הרב קוק** כתב שלפי הראב"ד גם בזמן הזה יש גר תושב לענין חניה בקרקע, כי האיסור שגוי יהיה בארץ הוא משום חשש עבודה זרה, ולדברי הכסף משנה - גם הרמב"ם מודה לעקרון זה. ולפי זה מותר למכור קרקע לישמעאלים, משום שאינם עובדי עבודה זרה. לדעתו, זו גם הסיבה שבזמן חז"ל לא עשו היתר מכירה, כי לא היה מצוי גוי שאינו עובד עבודה זרה, וכל שכן שלא היו אומות שלמות כאלו. **הנצי"ב** כתב כדי להחשב כגר תושב, על הגוי לקבל ז' מצוות בני נח בפני בית דין, וכשאין

יובל אין מקבלים גרים תושבים. לכן אין היתר להושיב ישמעאלים בארץ ולעבור באיסור 'לא תחנם' מהתורה. הט"ז הקל באיסור מגע בין שהוא מדרבנן, ולא באיסורי דאורייתא. **הרב קוק** השיב, שכמו לעניין ישיבה בקרקע, יש להיתר חנייה בקרקע. הצורך בבית דין הוא רק על מנת שיהיה פרסום לקבלת המצוות, אבל אומה שלימה שמקיימת ז' מצוות נחשבים כיגר תושב'.

42-38. חזון איש באר שהטעם שמקבלים גר תושב רק בזמן היובל הוא, שיש לחשוש שעניי הגוים כולם יבואו לארץ ישראל ויקבלו עליהם גירות-תושב, ומתוך שאנו מצווים לפרנסם - יעמיסו על הכלכלה הישראלית. לכן רק בזמן שיובל נוהג וישראל שולטים באופן שלם מקבלים גרי תושב. גם במקרה שידוע שהוא זהיר בז' מצוות בני נח, לרמב"ם אין היתר להושיב אותם בארץ, כי איננו בוטחים בו עד שיקבל עליו גרות; ולראב"ד אין איסור בישיבתו בארץ, כי אין חשש שמא יחטיא אותנו. אך גם לדעת הראב"ד אם יש לו דעות כוזבות, אסור להשאירו בארץ. **(לדעתו למוסלמים אין מעמד של גר תושב). רידב"ז** כתב שאסור למכור קרקע גם לגר תושב, כמו שאסור היה למכור לכותים. **וב'משמרת לבית'**. הביא ראייה שמותר למכור לגר תושב מכך ששלמה נתן לחירם מלך צור ערים, ולפי תוספות ביבמות חירם היה גר תושב. לדעת **רידב"ז** שלמה המלך לא נתן לחירם את הערים עצמן, אלא העביר לרשות חירם את הכנסות המיסים מאותן ערים. **הרב קוק** כתב שבגלל הצורך העצום, יש לסמוך על כל שיטה שאפשר, ולכן יש לסמוך על הבי"ח שמותר לתת מתנת חנם לישמעאלים. וכל שכן לעניין איסור חנייה בקרקע, שהטעם מפורש בתורה שהוא משום חשש שמא יחטיאו את ישראל.

מכירה לגוי הגר בארץ

46-43. 'שמן המור' כתב שאם גוי כבר גר בארץ, מותר למכור לו גם שדות וכרמים אפילו מדרבנן, כי ממילא יש לו כבר חנייה בקרקע. **הרב קוק** הסכים לדברי שמן המור, אלא שלדעתו יש במכירה זו איסור דרבנן. לדעתו, כן משמע מהרמב"ם שהטעם שלא מוכרים לגוים קרקע הוא שלא תהיה להם ישיבת קבע, ולכן אם הם כבר תושבי קבע, אין איסור במכירה. אף שיש חשש שיקנו מהגוי את הקרקע הראשונה שהיתה לו, מותר למכור לו את הקרקע השניה, משום שבאותה מכירה לא נותנים לו חנייה. לכן, כאשר נאלצים לעשות היתר מכירה - עדיף למכור לגוי שכבר יש לו בעלות על קרקע. **החזון איש** חולק, ולדעתו מסתימת הפוסקים והמשנה נראה שגם אם יש לגוי קרקע בארץ אסור למכור לו בית או שדה, ואין להקל בזה. **(המחלוקת ביניהם היא האם ניתן להסיק מטעם האיסור על גדרינו).**

יחידה ה': 'לא תחנם' במקום שיש תועלת ליהודי המוכר

52-47. ב'שואל ומשיב' כתב שבמסגרת מכירת חמץ מותר להשכיר לגוי את הדירה שבה החמץ, כי משכיר אותה לטובת עצמו; בדומה להיתר לשחרר עבד כנעני, כשהשחרור נעשה לטובת הבעלים. **הרב מוהליבר** כתב שגם אם איסור 'לא תחנם' הוא מדאורייתא, אין איסור כשמוכר לטובת עצמו. וכן כתב **בשמן המור** להיתר מטעם זה מכירה לזמן לגוים. **הרב קוק** באר שמותר למכור כי המכירה נעשית לשם חיזוק הישוב היהודי בארץ. אמנם, **החזון איש** כתב שטעם האיסור לתת חנייה לגוי הוא כי הקב"ה אינו רוצה שיגורו עובדי עבודה זרה בארצו. לכן אסור למכור קרקע לגוי, גם אם המכירה נעשית לתועלת היהודי (בניגוד לאיסור לתת לגוי מתנת חנם, בו יש משקל לרגש החנינה של הנותן). לדעתו איסור המכירה לגוי חמור יותר מאשר איסור השביעית בזמן הזה. **הרב צבי פסח פראנק** חולק עליו, וכותב שלא נמצא בשום מקום שיש חילוק בין דין מתנת חנם ודין נתינת חנייה בארץ, ולכן אין להחמיר במכירה שנעשית לטובת המוכר.

מכירה במקום שיש הפסד ליהודי

58-53. בגמרא (גיטין) נכתב שאין למכור בית לגוי, ואם עבר ומכר - דמי המכירה אסורין. אך אם הגוי גזל את הבית, ואין אפשרות להוציאו ממנו - מותר למכור לגוי את הבית, ואף לכתוב לו שטר מכירה, כדי להציל מידו את הכסף שהבית שווה. **בירושלמי** דנו האם מותר להשכיר לגוי קרקעות בארץ ישראל, אם לא מצויים שם יהודים: לדעת רבי יהושע בן לוי מותר להשכיר, ואילו לדעת רבי סימון אסור. **כפתור ופרח** הסיק מהגמרא בגיטין שמותר ליהודי למכור את ביתו לגוי, אם אין לו כל אפשרות למכור ליהודי. **'התורת חסד'** דחה את הראיה מהגמרא בגיטין, שהרי שם לגוי כבר

היתה חניה בקרקע, והמכירה רק נועדה להציל את ממון היהודי. ואף שהלכה בירושלמי כרבי יהושע בן לוי שהתיר את ההשכרה לגוי, גם רבי יהושע בן לוי לא התיר אלא השכרה שאיסורה מדרבנן, ולא מכירה שאיסורה מדאורייתא. הוא חולק על החזון איש ולדעתו יש מקרים שבהם איסור 'לא תחנם' מותר לתועלת; וכן שאם לגוי כבר יש חנייה מותר למכור לו כדי למנוע הפסד. הבנין ציון הביא 'תורת יונתן' שלמד מדברי הכפתור ופרח, שאין איסור 'לא תחנם' כשמוכר לצורך שנת השמיטה, כיון שהמכירה נועדה למנוע הפסד כספי מהמוכר העני. הבנין ציון דוחה את דבריו, שהרי מדברי הכפתור ופרח עולה שמותר למכור רק במקרה שהגוי אנס את השדה, ולא בגלל דוחק כלכלי. גם מהירושלמי מוכח שאסור למכור אפילו במקרה של הפסד. הרב צבי פסח פרנק דחה את קושיתו, כי אין הבדל בין המקרה בגמרא בגיטין שמוכר 'להציל מידם', לבין מקרה אחר שמוכר כדי להביא תועלת הישראל.

יחידה ו: האם אסור למכור לגוי קרקע משום 'והארץ לא תימכר לצמיתות'?

59-63. הרמב"ם (ספר המצוות) למד מהפסוק 'והארץ לא תמכר לצמיתות' שאסור למכור ליהודי קרקע בארץ ישראל, אם מתנים שהקרקע לא תחזור ביובל. רמב"ן השיג על הרמב"ם, וכתב שהפסוק מלמד שאסור למכור לגויים קרקע, שהרי הגויים אינם מחזירים את הקרקעות ביובל. סיבת האיסור היא, שה' רוצה שעם ישראל יגור בארצו, ולא עמים אחרים. 'מגילת אסתר' כתב שהלכה כרמב"ם, ושיטת הרמב"ן אינה מתאימה לסובר שיש קנין לגוי בארץ. גם מהגמרא שהזכירה איסור 'לא תחנם' ולא איסור 'והארץ לא תימכר לצמיתות' מוכח נגד הרמב"ן. חזון איש כתב שאיסור זה של 'והארץ לא תמכר', נוהג גם בזמן שאין יובל, כי יתכן שהיובל יתחדש, אלא שיש עוד תהליכים רבים עד שיחזור היובל. יביע אומר כתב שלמעשה אין לחשוש לדברי רמב"ן גם משום שהרמב"ם חולק עליו; גם משום שאין היום יובל; וגם משום שהרמב"ן עצמו (בפירושו לתורה) מביא פירושים נוספים לאיסור בפסוק.

יחידה ז: היתר בעבודת ומכירת הקרקע מטעם שהקרקעות שייכות למלך

64-69. רבינו תם בתוספות (עבודה זרה) סובר שמעיקר הדין חייבים היינו להפריש מעשרות בחו"ל, אך בפועל אין מפרישים משום שהקרקעות משועבדות למלך ולשרים, ופטורות מן המעשרות ככל קרקע של גוי. ר"י הקשה עליו, שגם בזמן חז"ל היו הקרקעות משועבדות למס, ובכל זאת היו חייבים במעשרות. (לדעת ר"י בחו"ל אין חיוב במעשרות). המב"ט כתב שמותר ליהודי לחרוש את שדהו בשמיטה, אם המלך גובה כמות קבועה מהתבואה, ויהא עליו לשלם למלך אפילו אם לא יזרע את השדה. המהר"ם גלנטי כתב שאם הקרקעות שייכות למלך ומוכרות ליהודים, מותר למכור את זכות החכירה בקרקע לגוי, ולקנות אותה בחזרה לאחר השמיטה. 'שמן המור' שהמהר"ם גלנטי התיר לעשות היתר מכירה רק בחלק שלא כבשו עולי בבל, משום שסבר ששמיטה בזמן הזה נוהגת מדאורייתא. אך כיון שהסכמת רוב רובם של האחרונים ששביעית נוהגת רק מדרבנן, אפשר למכור בכל המקומות בארץ. לדעת רי"ד, הקרקע נחשבת של המלך רק במקום בו הוא לוקח אחוזים מתוך היבול. במקום שבו המכס הוא לפי הרווחים או מידת קרקע, מותר לזרוע רק את החלק שאותו המלך לוקח ולא יותר, כי אין למלך חלק בגוף הקרקע, אלא רק בפירות. אם המס מוטל על האדם ולא על הקרקע, אין כלל היתר לזרוע בשביעית, כיון שזהו מס כספי בלבד, ומותר לעבוד רק לצורך פיקוח נפש, לכן מותר לדעתו לזרוע קצת יותר מהצורך למס המלך. ולפי זה, כשהמלך אינו מטיל מס על מי שאינו עובד את שדהו, כמו בזמננו, אין היתר לזרוע בשמיטה.

מעמד הקרקעות לאחר הקמת המדינה

70-72. הרב טוקצ'ינסקי כתב שלאחר הקמת מדינת ישראל, לא ניתן לצרף את היתר הארנונה, משום שהיתר זה שייך רק בממשלת גוים. מצד שני, ישנו היתר מטעם החשש למשבר כלכלי. גם הרב הרצוג התייחס לשאלה זו, וכתב שאף שההיתר משום הארנונה ירד, נימוק הצורך התגבר בעקבות גלי העליה וסכנת המלחמה. ואילו לדעת הרב גורן יש בעלות-על של המדינה על כל הקרקעות שברביבונותה, לכן קדושת הארץ לא נפקעת על ידי מכירה לגוי. לדעתו, אחרי קום המדינה היתר המכירה נחלש מאוד, ואין לסמוך עליו אלא ביו"ש שבה המדינה לא החילה את רביבונותה. לדעת הרב גורן יש בעלות-על של מדינה על קרקעותיה, ואילו לדעת הרבנים טוקצ'ינסקי והרצוג אין כזה דבר.

יחידה ח: מכירת הקרקעות היא שליחות לדבר עבירה

73-78. בגמרא (קידושין) נאמר ש'אין שליח לדבר עבירה'. **חזון איש** כתב שמטעם זה, אם אדם שלח שליח למכור את קרקעותיו לגוי, המכירה לא חלה, כי במכירה יש איסור 'לא תחנם'. האחרונים כתבו כמה טעמים לכך ששליחות למכור קרקעות לא תחשב כ'שליחות לדבר עבירה' (מלבד הטיעונים לגופו של עניין, שבמכירה אין איסור): **הרב קוק** - כשהשליח ממונה למכור את הקרקע באופן כללי, והשליח יכול למכור גם לישראל, אין בזה שליחות לעבירה, כי לא היה מינוי ישיר לבצע עבירה ('משנה למלך'). **הרב צבי פסח פרינק** - בשליחות לדבר עבירה, המשלח פטור מעונש על העבירה, אך יש תוקף למעשה השליחות. דהיינו, מכירת השליח חלה. **ועוד** שיש שליחות לדבר עבירה כשהמשלח לא חושב שהדבר אסור. **הרב זווין** - כאשר ידוע שהשליח רגיל לעשות את העבירה - השליחות חלה. **חזון איש מודה**, שהמכירה תחול אם בעל הקרקע ימכור בעצמו, למרות שעובר ב'לא תחנם', ואין לאסור את הפירות הצומחים בשדה.

יחידה ט: מכירה בלי רישום בטאבו

79-86. שולחן ערוך פסק שאם דין המלך הוא שמכירת קרקע אינה תקפה אלא אם כותבים שטר, עושים כמשפט המלך. לכן כתב **רבי שמואל סלנט**, שבימינו, מכירת קרקעות שאינה נרשמת בטאבו אינה נחשבת למכירה. לדעת **רבי יצחק אלחנן ספקטור** מספיק שהשטר יעשה כפי דיני ישראל, כמו שמכירת חמץ ומכירות נוספות נעשות באופן שמועיל על פי דין תורה, ולא בהכרח לפי דין המלכות. **הרב קוק** כתב שהמלכות לא מקפידה אם מוכרים קרקע לצורך עניין דתי בלי רישום בטאבו. **הרב יודלביץ'** (בכרם ציון) הקשה: א. המלכות מקפידה על רישום בטאבו. ב. כל עוד לא רשמו את המכירה בטאבו הלוקח אינו סומך את דעתו, והמכירה לא חלה גם לפי דיני ישראל. הוא מציע לפתור בעיה זו בהוספת סעיף לשטר המכירה, המחייב לרשום בטאבו כשהקונה ישלם, ואז סומכת דעת הקונה. **'מעדני ארץ'** כתב שהמכירה חלה גם מצד החוק, כי אין הקפדה שיהיה רישום בטאבו כשהמוכר והקונה מסכימים בינם לבין עצמם שלא להסדיר את הרישום. לדעתו, כשמוכר לשנתיים בלבד, דעת הקונה סומכת גם בלי רישום בטאבו, כי בעיני אנשים זה נתפס כשכירות ולא כמכר. פרט לכך, הגוי סומך דעתו, כי יודע שהיהודי מחוייב הלכתית לקיים את המקח. **החוק משנת תשל"ט** מכיר בעסקאות שנעשו באישור הרבנות הראשית לצורך מצוות שמיטה, גם כשלא נרשמו בטאבו. **הרב עובדיה יוסף** כתב בשם הרב צבי פסח פרינק שהיום המכירה טובה יותר, כי הממשלה בישראל מסכימה למכירה; וגם כי אפשר לסמוך על החוק החדש.

87-88. האדר"ת כתב שבגלל בעייה זו של רישום בטאבו, רב העיר יפו (הרב הערץ) מכר רק את העצים עם מקום יניקתם לגוי, כי במכירה כזו אין צורך ברישום, וגם אין איסור לא תחנם. האדר"ת הקשה א. שאסור למכור לגוי את האילנות, אם למעשה הגוי לא קוצץ אותם. ב. העצים יונקים גם משכבות עמוקות של האדמה, ואי אפשר לקבוע מה נמכר ומה לא נמכר. **'מעדני ארץ'** הקשה איך בעלות הגוי בשכבת האדמה העליונה מועילה להפקיע את הקדושה מהקרקע? אמנם למסקנתו, אין צורך להפקיע את הקדושה מהקרקע, ודי בהעברת הבעלות על האדמה ממנה יונקים העצים כדי להפקיע את הקדושה מהפירות, וכדי להתיר את עבודות הקרקע.

יחידה י: השכרת השדה ומכירתה לזמן

89-91. 'שמן המור' כתב שנהגו להשכיר בתים לגוים ולא חששו לאיסור שבמקור 1, כי בדיני הגויים שכירות נחשבת כמכירה גמורה לזמן, והולכים לפי דיניהם כי ידם תקיפה עלינו. לכן גם לענין שמיטה, השכרה מועילה כמו מכירה. **'ישועות מלכו'** כתב שאף ששכירות לא נחשבת כמכירה, ניתן למכור לשנתיים, ולדעת קצות החושן מכירה כזו שווה למכירה רגילה. **'מעדני ארץ'** ביאר שגם לפי החולקים על קצות החושן, ניתן להוסיף במכירה זכויות לקונה, כך שתהיה לו סמכות לאכול פירות ולמכור את הקרקע, ואז זה נחשב למכירה לכל השיטות. אלא שאיננו רוצים לתת לגוי סמכות למכור. **האדר"ת** כתב שאמנם המהרי"ט והמבי"ט התירו להשכיר שדה לגוי בהבלעה (לכלול את שנת השמיטה עם שנים אחרות בחוזה השכירות), ובכך להפקיע את חובת השביתה בשמיטה, אך אין זה הגיוני להתיר לאנשים רבים לעשות כך. וזו הסיבה שהרב של יפו מכר עצים על מנת לקוץ, ולא השכיר בהבלעה, למרות שהשכרה היתה מועילה גם לשדות שמועדות לזריעה. לדעת **'מעדני ארץ'** כאשר מוכרים לזמן או משכירים קרקע אין צורך בהבלעה, ומותר לעשות זאת גם בשביעית עצמה.

יחידה יא: הערמה במכירת השדות

94-98. הרב קוק כתב שיש הערמות שחז"ל התיירו, ולצורך גדול מותר להערים. לדעתו, אמוראים בירושלמי נחלקו אם צריך פסוק שיתיר הערמה, וכיון שנראה שהמחלוקת היא רק בדרבנן, בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן יש להקל ולהתיר את ההערמה. יש מצוות מדרבנן שהערמה אסורה בהן, אבל מצווה שהיא רק 'זכר' - מותר להערים בה, כי גם עצם ביצוע ההערמה מהווה זכר למצווה. **'חלקת יעקב'** כתב שיש הבדל בין מכירת חמץ שבה בעל החמץ מסכים למכור את החמץ, לבין היתר מכירה שבו בעל הקרקע לא רוצה למכור אותה לגוי. לכן, לדעתו רצוי שמי שיכול - יחמיר ולא יסמוך על היתר המכירה. **הרב חיים דוד הלוי** כתב שלגבי הערמה אין היום פתרון מניח את הדעת, כי קנייה מיחידים נראתה סבירה, אבל היום שקונים את כל קרקעות המדינה זה נראה כהערמה ברורה. **הרב צבי פסח פונק** כתב שגם בהיתר מכירה בעל השדה רוצה להקנות אותה בלב שלם, כדי שלא יעבור על איסורי שביעית, והדבר אינו סותר את רצונו שלאחר השמיטה השדה תחזור לידינו. **'מעדני ארץ'** כתב שבמכירה לזמן אין הערמה, אך במכירה על מנת לקצוץ את העצים יש הערמה ניכרת, כי כולם מפסידים מעסקה כזו.

99. הרב קוק מעלה בעייה נוספת: לכאורה, במכירה בדרך של הערמה אין סמיכות דעת במכירה. בעיה זו קיימת גם במכירת חמץ וכדומה. למסקנתו, אם המכירה נעשית רק לצורך דתי - היתר איסורים - דעת הצדדים סומכת על המכירה, כיון שהם מבינים את מטרתה.

יחידה יב: האם צריך לדון על היתר המכירה בכל שמיטה מחדש

100-102. הרב יצחק אלהן ספקטור כתב שההיתר שהוא נתן היה לשמיטה בודדת, ובשמיטות הבאות יהיה צריך לעיין מחדש. בשמיטה שלאחריה כתב שההיתר נוגע לפיקוח נפש, לכן הוא המשיך להחזיק בהיתר. **הרב טוקצ'ינסקי** כתב שגם הרב קוק חזר על כך שההיתר הוא רק לצורך שעה, וצריך לדון מחדש בכל שמיטה, ואף היה מעודד אכרים לשמור שמיטה כהלכתה.

יחידה יג: מלאכות הקרקע המותרות לאחר המכירה

103-106. ה'ישועות מלכו' כתב שאין להתיר עבודת ישראל גם בשדה השייך לגוי, אלא במלאכות דרבנן, ואולי יש לכלול במלאכות המותרות גם חרישה. **הרב קוק** כתב שאת ארבעת המלאכות האסורות מדאורייתא יעשו גויים, ולגבי חרישה יש לשאול שאלת חכם. בפועל הוא לא נצרך מעולם להתיר חרישה. בגלל צרכי הפועלים היה מקום להתיר את המלאכות שאסורות מדאורייתא (מלבד זריעה) באופן שהאיסור רק מדרבנן, אלא שבלאו הכי גויים עושים חלק גדול מעבודות השדה, ואפשר להטיל עליהם לעשות את המלאכות הנ"ל. **מדברי הישועות מלכו לא ברור אם ליהודי אסור לעשות את כל המלאכות או רק מלאכות מדאורייתא. כמו כן** אין לעשות מלאכות האסורות מדרבנן אם אין בהן הכרח לגידולים הקיימים, ולכן אין לנטוע נטיעות בשביעית גם אחרי ההיתר. **בתשובה אחרת הוא מוצא היתר לנטוע כדי למנוע הפסד גדול.** **'מעדני ארץ'** הביא שבספר הוראות שעה כתב שהמכירה מאפשרת לעשות את המלאכות שאסורות מדרבנן, ולא את המלאכות שאסורות מדאורייתא. **'מעדני ארץ'** חלק עליו: לדעתו מותר לבצור ולקצור בקרקע המכורה לגוי, כיון שאין קדושת שביעית בפירות, ולכן אין איסור מלאכה במלאכות הנוגעות לפירות. המחמירים שלא התיירו את ארבעת העבודות חששו שאולי צריך מכירה גמורה ולא מכירה לזמן שבביל להתיר אותן. וגם ר' נפתלי הירץ שהתיר למכור לגוי רק את שכבת האדמה העליונה, לא התיר עבודות קרקע לישראל, כי הקרקע עדיין של ישראל.

יחידה יד: אופן המכירה

107-108. שמן המור כתב שיש שתי דרכים לאפשר את המשך העבודה בכרם בשמיטה: א. למכור את הכרם לשנתיים לגוי במכירה גמורה. ב. שיתנה היהודי עם הגוי שחוכר ממנו את השדה שלא יעבוד בשמיטה, והיהודי יפקיר את הכרם למשך השנה השביעית. **הרב טוקצ'ינסקי** כתב שהרב נפתלי הירץ (רב העיר יפו) מכר בשנת תרנ"ה את הקרקעות בג'

אופנים: א. מכירת הקרקע לזמן. ב. מכירת העץ עם שיעור יניקה. ג. מכירת העץ על מנת לקוץ, ואם הקונה לא יקוץ אז הקרקע עצמה תימכר.

נוסח שטר המכירה

109-111. **בנוסח רבי יוסף הלוי** רב העיר יפו משנת תרס"ג, הוא מכר את האילנות בשיעור היניקה, וכן על מנת שהגוי יעקור אותם. ואם הגוי לא יעקור - היהודי יוכל לעקור. ואם גם היהודי לא יעקור - אז יחול הקניין על הקרקע עצמה. **הרב טוקצינסקי** העיר על הנוסח של הרב הירץ שהיה צריך להיות שהמכירה תהיה תלויה במעשה הגוי הקונה, ולא במעשה המוכר, על מנת שהיהודי לא יעבור על 'לא תחנם'. הערה נוספת שלו היתה, שלא ברור מדוע מוכרים את הקרקע לשנתיים, שהרי יש דעות שבמכירה כזו גוף הקרקע לא שייך לגוי, ונמצא שהמכירה לא הועילה. לדעתו, עדיף למכור מכירה גמורה, ולהתנות תנאי שהגוי ימכור את הקרקע חזרה לאחר זמן. **עוד** הקשה מה מועילה המכירה על מנת לקוץ, שהרי אנחנו יודעים שהגוי לא יקוץ, וכך תשאר רק המכירה לשנתיים? לדעתו, כשהמכירה תלויה במעשה שהגוי עושה יש פחות איסור מצד 'לא תחנם' לכן צריך להתנות שאם הגוי לא יקצוץ, אז תחול המכירה. **'מעדני ארץ'** העיר גם הוא שזהו מקח מאוד משונה, שאם הגוי לא קוצץ את כל האילנות - אז הוא קונה את השדה והאילנות שבו לשלוש שנים! מכירה זו נראית כמו הערמה. לכן הוא מציע להתנות את המכירה אם הגוי לא יקצוץ את העצים בתוך שלושים יום.

112-114. **בנוסח הרב קוק משנת תר"ע**, הרב קוק מכר את כל האחוזות לקונה עד השנה השמינית, גוף ופירות. **מסירת הרשות ליק"א נועדה על מנת שיק"א תוכל להחליט אילו פועלים היא רוצה להעמיד, למרות שהקרקע בבעלות הגוי. בנוסח אחר** הוא: א. מכר את הקרקע והעצים במכירה גמורה מוגבלת בזמן, ונתן רשות לקונה לחפור בה בורות שיחין ומערות. ב. מכר את הגידולים הנמצאים בקרקע ומקום יניקתם במכירה מוחלטת (לא לזמן קצוב), ובתנאי שהקונה יקצוץ את הגידולים. ג. במכירה המוגבלת לזמן, הוא פעל גם בשם כל מי שלא הספיק לתת הרשאה ומעוניין במכירה. **'מעדני ארץ'** השיג על ההסכם של הרב קוק: א. כדי שהמכירה תחול, צריך לברר כבר בזמן המכירה אילו שדות נמכרים, כיון ש'אין ברירה'. ולכן אי אפשר לכתוב שמוכרים עבור כל מי שיתרצה כשידע שמכרנו עבורו. אלא יש לעשות זאת בצורת תנאי, שאנו מוכרים כל שדה שתיעשה בה עבודה באיסור. ב. הסמכות שלנו למכור קרקע שאינה שלנו, היא מדין 'זכין', שזוכים עבור הבעלים שלא יעברו עבירה. אבל כשהבעלים ממשיכים להחזיק בשדה בתורת בעלים, זה סותר את פעולת הזיכוי, ולא יועיל 'זכין' (כי בעל השדה מגלה במעשיו שאינו מסכים למכירה).

יחידה טו: מדוע לא עשו בעבר היתר מכירה?

115-117. **רידב"ז** באר, שלא ניתן לסמוך על היתר המכירה, ולכן חז"ל לא השתמשו בו. **ישועות מלכו** ביאר שבימינו לא כל ישראל על אדמתם, אין ברכה בשמיטה, וצריך למכור את השדות. אבל בזמן שישראל שרויים על אדמתם יש ברכה בשמיטה, ולא צריך למכור. **הרב קוק** הסביר שיש שלוש סיבות לכך שחז"ל לא עשו היתר מכירה: א. בעבר היו נוהגים איסור בפירות שביעית של גוי, בגלל שרוב השדות היו מוחזקים על ידי יהודים. ב. בעבר לא היה ספק במניין שנות השמיטה. ג. בדורות האחרונים נכנסו יותר להיתרי ההערמה, כמו מכירת חמץ שנתחדשה רק בדורות האחרונים.

- ב.** עם ישראל מצווה לפרנס גרי-תושב, ואם יקבלו גר תושב לפני שעם ישראל מבוסס באדמתו, לא יוכלו לפרנס אותם.
- ג.** היובל נוהג בזמן שירוב יושביה עליה, ואז יודעים אם יש מקום בארץ לקבל גרים, אבל בזמן שאין ירוב יושביה אין לדעת אם יהיה מקום כשיחזרו עשרת השבטים.
- ד.** בזמן שהיובל נוהג יש גם סנהדרין שיוכל להחליט את מי יקבלו ואת מי לא, כל עוד אין סנהדרין לא ניתן לקבל.
- 6. האם יש להקל יותר למכור קרקעות בארץ לגוי שכבר גר בארץ?**
- א.** לדעת הרב רוביו והרב קוק - אין איסור למכור, ולדעת החזון איש - יש איסור.
- ב.** לדעת הרב רוביו והרב קוק - מותר להשכיר ואסור למכור, לדעת החזון איש - מותר למכור בתנאי שידוע שהגוי לא מתכנן למכור את השדה הראשונה בקרוב.
- ג.** לדעת הרב רוביו והרב קוק - זה שגוי גר זו לא סיבה להחמיר, ולדעת החזון איש - זו סיבה להחמיר, משום שאיסור חמור יותר לבסס אחיזת גוי בארץ, מאשר להביא גוי אחר.
- ד.** לדעת הרב רוביו והרב קוק - אם הוא מקיים ז' מצוות בני נח הוא נחשב לגר תושב ומותר למכור לו. לדעת חזון איש - מותר למכור לגוי הגר בארץ רק אם ברור באופן מוחלט שלא ניתן להוציא אותו מהארץ בדרך כלשהי.
- 7. לפי החזון איש, מדוע אסורה מכירת קרקע בארץ ישראל, גם כשהמכירה לטובת היהודי המוכר?**
- א.** משום שהמכירה אסורה מדין 'לא תחנם', ואם יתנו להם קרקעות יתנו להם גם מתנות כשזה לטובת היהודים.
- ב.** כי אם יתירו באופן שזה לטובת היהודי, יש חשש שהאיסור יפרץ לגמרי, כי כל המוכרים יאמרו שמוכרים לטובת עצמם.
- ג.** כי מכירת קרקע היא איסור חמור ביותר, וישב ארץ ישראל שקול כנגד כל המצוות.
- ד.** כי התורה אסרה את המציאות שבה גוי גר בארץ, גם אם יהודי נהנה מכך.

- 1. אילו שני איסורים קיימים בהשכרת שדות לגוי בארץ ישראל?**
- א.** 1. לא תחנם 2. הפקעת השדה ממעשרות.
- ב.** 1. 'והארץ לא תמכר לצמיתות'. 2. הפקעת השדה משמיטה.
- ג.** 1. 'את אחיך קנה'. 2. אדם מצווה על שביתת שדהו.
- ד.** 1. 'וירשתם אותה וישבתם בה'. 2. אדם מצווה על שביתת שדהו.
- 2. מהו הויכוח העקרוני בין הרב קוק לרידב"ז? האם משום ישוב ארץ ישראל יש לקיים היתר מכירה?**
- א.** האם צריך לנסות לעזור לחקלאים, או להיפך צריך לרומם אותם על מנת שישמרו מצוות השמיטה.
- ב.** האם הגאולה מגיעה על ידי מעשי האדם, ויש לעשות פעולות על מנת להגאל, או שהיא באה משמים, ויש לסמוך על מעשי ד'.
ג. האם יש משמעות לישוב הארץ אחרי שהפקיעו את המצוות התלויות בארץ.
ד. האם מצוות ישוב ארץ ישראל חשובה משאר המצוות, או שהיא שווה להן.
- 3. אילו דרשות נלמדו בגמרא מהפסוק: 'לא תחנם'?**
- א.** לא לתת לגוים חן.
- ב.** לא לתת לגוים חנייה בארץ.
- ג.** לא לתת לגוים מתנת חנם.
- ד.** כל התשובות נכונות.
- 4. מדוע יש האוסרים להשכיר דירות וקרקעות למוסלמים, למרות שאינם עובדי עבודה זרה?**
- א.** משום שהם לא מקיימים את כל שבע מצוות בני נח, ועוברים על 'לא תרצח'.
- ב.** משום שישמעאלים הם פרוצים בעריות, ויש חשש שיחטיאו את עם ישראל.
- ג.** רק לגר תושב מותר להשכיר, וגר תושב נוהג רק בזמן היובל.
- ד.** משום ש'לא תחנם' נוהג בכל האומות ולא רק בז' אומות.
- 5. לדעת החזון איש, מהי הסיבה שמקבלים גר תושב רק בזמן שהיובל נוהג?**
- א.** בזמן שהיובל נוהג, גם עבד כנעני נוהג, ואז ניתן לקבל גם גר תושב, שיוכל לעשות לנו עבודות.

11. לדעת הרב גורן, מדוע בימינו אין אפשרות להשתמש בהיתר המכירה?

- א. יש מדינה יהודית שדואגת לצרכי העם, והמכירה הותרה רק בשעת סכנה.
- ב. אחרי שהמדינה קמה הארץ התקדשה מחדש, והשביעית חלה מדאורייתא.
- ג. ישנה בעלות-על של המדינה על כל הקרקעות, לכן כולן של יהודים גם אם נמכרו לגוי.
- ד. אחרי קום המדינה עסקאות חייבות להיות רשומות בטאבו, ולכן היתר המכירה לא תקף.

12. לפי החזון איש, באיזה מקרה מכירת הקרקע תחול?

- א. אם השליח למכירת הקרקע הוא גוי.
- ב. אם יהודי קנה את הקרקע מגוי, אז אין איסור לא תחנם, והמכירה חלה.
- ג. אם מכר את הקרקע בעצמו ולא על ידי שליח, אז אין בעיה של 'אין שליח לדבר עבירה'.
- ד. אם הגוי שקונה את הקרקע שירת בצבא, הוא נחשב ליגר תושב, וניתן למכור לו.

13. מדוע לדעת הרב קוק היתר המכירה מועיל למרות שהמכירה אינה נרשמת בטאבו?

- א. מכירה זו נעשית לצורך עניין דתי, ולכן אינה צריכה להיות רשומה בספרי הטאבו.
- ב. הכלל: 'דינא דמלכותא דינא' לא נאמר בארץ ישראל, ולפי דין תורה המכירה חלה.
- ג. היות שההיתר הוא רק הערמה, לא חשוב לאנשים לרשום בטאבו.
- ד. משום שיש חוק שמכירה לצורך שמיטה חלה בלי רישום בטאבו.

14. איזה שינוי באופן המכירה יכול לפתור את בעיית ה'רישום בטאבו'?

- א. אם יש חוזה נפרד שבו המוכר מצהיר שהבעלים האמיתית זה הקונה.
- ב. אם המכירה היא לזמן מוגבל, או רק כדי לקצוץ את האילנות, אזי אין צורך ברישום.
- ג. אם המכירה אינה מתבצעת באופן ישיר אלא בשליחות, אז השליח לא מחויב, וגם הבעלים לא.
- ד. מכירה עם שני שטרות: בראשון כתוב שהמוכר מוכר לתמיד, ובשני כתוב שהקונה מוכר חזרה, וכך לא צריך לרשום.

8. בגמרא בגיטין נאמר שאם גזל שדה מיהודי, הנגזל רשאי למכור לו אותה. מה ניתן להוכיח מגמרא זאת?

- א. שלפעמים מותר להשתמש בערכאות לצורך מצווה, ולכן גם לצורך היתר מכירה מותר להשתמש בערכאות.
- ב. יש שמוכיחים שבמקום הפסד מותר למכור לגוי; ויש שמוכיחים להיפך, שמותר למכור רק כשהיהודי אינו יכול להוציא מהגוי.
- ג. שאין למכור לגוי שדה בארץ בשום אופן, מחשש שהוא יגזול מיהודים את השדה.
- ד. שאם גוי גזל יהודי - יש להלחם איתו בכל הכח.

9. איזה איסור נלמד מהפסוק 'והארץ לא תמכר לצמיתות'?

- א. רמב"ם - אסור למכור באופן שהקרקע לא תוחזר ביובל. רמב"ן - אסור למכור לגויים משום שהם לא מחזירים את הקרקעות ביובל.
- ב. רמב"ם - אין למכור את הקרקע ליותר מחמישים שנה. רמב"ן - יש מצווה לגאול בתי ערי חומה על מנת שלא ישארו אצל הקונים לצמיתות.
- ג. רמב"ם - אין למכור שדות ליותר משבעים שנה שהם שנותיו של האדם. רמב"ן - אסור למכור ליהודי מומר שיש חשש שלא יקיים מצוות יובל.
- ד. רמב"ם - הסנהדרין חייבים לכפות את העם להחזיר ביובל. רמב"ן - חובת כל שבט להקים בית דין, ולוודא שנחלתו לא מועברת לשבט אחר.

10. לדעת רידב"ז, מהי שיטת המיסוי שתאפשר להקל בעבודת הקרקע בשמיטה?

- א. מיסוי שחל רק על עם ישראל ולא על גויים מאפשר להקל, ואילו מיסוי כללי לא.
- ב. מס גולגולת (לפי מספר נפשות) מאפשר להתיר עבודה, כי זה אומר שהאנשים משועבדים למלך, ואילו מיסוי לפי הכנסה לא מתיר עבודה.
- ג. מיסוי כללי המוטל על עיר אינו מאפשר להתיר עבודה, ואילו מיסוי פרטי על האדם מתיר עבודה בשדה.
- ד. מס על האדם אינו מאפשר להתיר עבודה, ואילו מס מהתבואה מאפשר לעבוד לפי שיעור התבואה הנצרכת.

18. לדעת רבי שלמה זלמן אויערבך, אילו מלאכות יכול יהודי לעשות בשדה לאחר המכירה לגוי מלבד מלאכות שאיסורן מדרבנן, ומדוע?

א. קצירה ובצירה שהן מלאכות בפירות מותרות לגמרי, משום שהפירות שייכים לגוי ואינם קדושים בקדושת שביעית.

ב. מלאכת הנטיעה מותרת כיון שלרוב הדעות היא דרבנן, ורק לפי הרמב"ם היא אסורה מדאורייתא, והקלו בדינים רבים על מנת להרבות נטיעות בארץ ישראל.

ג. זמירה, משום שלדעת החזון איש בכל העצים מלבד גפן היא אסורה רק מדרבנן.

ד. חרישה, שהרי 'הותרה מכללה' בזמן תוספת שביעית.

19. מהם הטעמים שהרב קוק מציין לכך שבעבר לא נהגו היתר מכירה?

א. 1. בעבר לא היה בית דין חשוב. 2. בעבר סברו שחייב השמיטה דאורייתא.

ב. 1. בעבר התהלכו בתמימות בלי הערמות. 2. בעבר היה חשש שהגוים יקחו את הקרקעות לעצמם בחוזקה אם יתנו להם דריסת רגל שנה אחת בשדה.

ג. 1. בעבר ברוב הארץ גרו יהודים. 2. בעבר ידעו בדיוק את השנה הנכונה של השמיטה.

ד. 1. בעבר היו מבוססים בארץ ישראל, ולא חששו מכך שהארץ תשמט מידיהם. 2. בעבר היבוא מחו"ל היה מאוד מרכזי ולכן לא הייתה בעיה.

תשובו

10. ד

11. ג

12. ג

13. א

14. ב

15. ד

16. ג

17. ב

18. א

19. ג

1. א

2. ג

3. ד

4. ג

5. ב

6. א

7. ד

8. ב

9. א

15. איך לדעת 'שמן המור' שכירות מועילה להפקיע את חיוב השמיטה, למרות ש'שכירות לא קניא'?

א. מכיון שהגוי נמצא בפועל בשדה - השדה פטור מחיובי השמיטה.

ב. מכיון שמותר לגוי לעבוד בשדה, לעניין עבודה השדה נחשב כשלו.

ג. משום ששכירות לזמן ארוך קונה לכולי עלמא.

ד. משום לפי חוקי הגוים שכירות היא כמכירה. החוקים שלהם שכירות היא כמכר.

16. האם לדעת ה'חלקת יעקב' והרב צבי פסח פרנק מכירת חמץ דומה להיתר מכירה?

א. חלקת יעקב - לא, משום שלאחר 'ביטול חמץ', החמץ אסור רק מדרבנן, ואילו שמיטה היא מצווה מדאורייתא. הרב פרנק - כן, כי בזמן הזה גם שמיטה אסורה רק מדרבנן.

ב. חלקת יעקב - לא, משום שחמץ נאסר מאיליו אם לא ימכרו, ולכן אדם גומר בדעתו למוכרו, ואילו שמיטה אינה נאסרת מעצמה אם לא יעבוד בשדה. הרב פרנק - כן, כי יש גמירות דעת גם בשמיטה, משום שידוע שיעבוד בשדה.

ג. חלקת יעקב - לא, משום שבחמץ אדם לא מתנגד לכך שהגוי יקנה, ואת הקרקעות שבארץ ישראל אדם אינו מעוניין למכור לגוי. הרב פרנק - כן, כי גם בהיתר מכירה המוכר רוצה שהגוי יקנה, על מנת שלא יכשל באיסור.

ד. חלקת יעקב - שניהם דומים, ובשניהם יש לאסור, משום שיש כאן הערמה. הרב פרנק - הם לא דומים, והיתר מכירה יש להתיר, למרות שמכירת חמץ לא, משום ששמיטה דרבנן.

17. מה הרב טוקצ'ינסקי מציע לעשות על מנת ש'לא תשתכח תורת שמיטה' למרות היתר המכירה?

א. מציע לתלות שלטים שהשדה מכור על פי היתר המכירה, וכך ידעו שזו שנת השמיטה.

ב. שישאירו קרקע אחת שאינה מכורה לגוי, על מנת שיקיימו בה מצוות שמיטה.

ג. לקצור את היבול בשינוי כדין הקצירה בשמיטה.

ד. לעשות מלאכות בשדות רק על ידי גוים.

